

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

**ASSIA DJEBAR'IN *L'AMOUR, LA FANTASIA* VE *LA DISPARITION DE LA
LANGUE FRANÇAISE* BAŞLIKLİ ROMANLARINDA SÖMÜRGEÇİLİK
EKSENİNDE DİL VE KİMLİK**

Yüksek Lisans Tezi

Işıl PEHLİVANOĞLU

Ankara – 2010

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

ASSIA DJEBAR'IN *L'AMOUR, LA FANTASIA* VE *LA DISPARITION DE LA
LANGUE FRANÇAISE* BAŞLIKLİ ROMANLARINDA SÖMÜRGEÇİLİK
EKSENİNDE DİL VE KİMLİK

Yüksek Lisans Tezi

Işıl PEHLİVANOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nurmelek DEMİR

Ankara – 2010

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

ASSIA DJEBAR'IN *L'AMOUR, LA FANTASIA* VE *LA DISPARITION DE LA LANGUE FRANÇAISE* BAŞLIKLİ ROMANLARINDA SÖMÜRGEÇİLİK EKSENİNDE DİL VE KİMLİK

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nurmelek Demir

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

İmzası:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2010)

Adı ve Soyadı
Işıl PEHLİVANOĞLU

Assia Djebar'ın *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* başlıklı romanlarında sömürgecilik ekseninde dil ve kimlik konulu tez çalışmam sırasında yardımlarını ve manevi desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Nurmelek Demir'e ve başta Prof. Dr. Tuna Ertem olmak üzere tüm Anabilim Dalı hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. SÖMÜRGEÇİLİK

I.1.SÖMÜRGEÇİLİĞİN TANIMI	6
I.2.SÖMÜRGEÇİLİĞİN SONUÇLARI	17
I.3.ÖTEKİLEŞTİRME	27

II. DİL

II.1.ASSIA DJEBAR'IN FRANSIZ DİLİNE BAKIŞI	36
II.2.SÖMÜRGEÇİNİN DİLİ İLE ULUSAL DİL ARASINDAKİ ÇATIŞMA	43
II.3.FRANKOFONİ KAVRAMI	51

III. KİMLİK

III.1.SÖMÜRGE ÜLKELERİNDE KİMLİK	62
III.2.KİMLİK VE KADIN	68
III.3.KÜLTÜREL AYRILIK	79

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

RÉSUMÉ

GİRİŞ

Gerçek adı Fatma Zohra Imalhayène olan Assia Djébar, 1936'da Cezayir'de, Cherchell'de doğdu. Öğrenimine Cezayir'de başladı, 1954'de Fransa'ya giderek, École Normale Supérieure'e kabul edilen ilk Cezayirli kadın oldu. Djébar daha sonra Cezayir'deki direnişin yanında yer aldı. Bu sırada ve yaşamının geri kalanında, aralarında Rabat, Paul Valéry-Montpellier III, Louisiana State University, New York University'nin de bulunduğu çeşitli üniversitelerde tarih, klasik Arapça, tiyatro ve sinema konusunda çalışmalar yaptı, dersler verdi. 1999'da Belçika Kraliyet Akademisi'ne seçildi, 2001'de Fransa'da Commandeur des Arts et des Lettres Nişanı'nı aldı. Sinemaya uyarlanan *La Nouba des femmes de mont Chenoua* (Chenoua Dağı Kadınlarının Düğünü) adlı yapıtıyla 1979 Venedik Film Festivali'nde Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'ne layık görüldü. Başlıca yapıtları, *La Soif* (Susuzluk, 1957), *Femmes d'Alger dans leur appartement* (Evlerindeki Cezayir Kadınları, 1980), *Loin de Médine* (Medine'den Uzaklarda), *Femme sans sépulture* (Mezarsız Kadınlar, 2002)'dür. Yazarın *L'Amour, la fantasia* (Aşk ve Fantazya, 1985) ile başladığı Cezayir dörtlemesinin ikinci ve üçüncü kitaplarıysa *Ombre Sultane* (Gölge Sultan, 1987) ve *Vaste est la prison* (Büyük Zindan, 1995) adlarını taşımaktadır.

Yazarın *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* (Fransız Dilinin Kayboluşu, 2003) adlı romanları sömürgecilik sırasında ve sonrasında ülkesinde yaşanan kültür, dil ve kimlik çatışmalarına yaklaşımını ortaya çıkarması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Djebar sadece kendi kültürünü değil aynı zamanda sömürgecinin kültürünü de iyi tanımakta, aldığı çift dilli ve kültürlü eğitimin de etkisiyle olayları iki ayrı pencereden aktarabilmektedir. *L'Amour, la fantasia* yazarın özyaşamöyküsüne gönderme yapan bir yapıttır. Sömürgecilik, dil ve kimlik sorunsalı çerçevesinde biçimlenen temel çatışma Avrupa hayranı bir baba ve Müslüman Arap kız arasında patlak veren ve yapıtın geneline yayılan çatışmadır. Kendi yaşamından yola çıkarak yazdığı romanında, Djebar gerek sömürgeciliği gerek sömürgeleştirilmeye maruz kalmış toplumunu her yönüyle okuyucuya aktarır. Sömürgeciliğin sonucunda yaşanan kimlik bunalımı, dil seçimi ve kültürel çatışmalar, sosyal, siyasal ve psikolojik bir bakış açısıyla anlatılır. Yazar bu yapıtında Cezayir'in Fransa tarafından işgal edildiği dönemi ve bu dönemin devamını yani bir sömürge ülkesi olarak Cezayir'i anlatır, yaşanan çıkmazları ve vahşeti betimler. Bu bağlamda *L'Amour, la fantasia* sömürgecilik konusunda oldukça zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

İnceleyeceğimiz ikinci yapıt *La Disparition de la langue française* ise *L'Amour, la fantasia*'dan farklı olarak özyaşamöyküsel bir roman değildir. Romanın başkahramanı Berkane aracılığıyla, Djebar, Cezayir bağımsızlık savaşında yaşananları ve Cezayir'in gerek "öteki" ile çatışmasını, gerekse yerli halkın kendi içindeki çatışmalarını okuyucuya aktarır. Yapıt sömürgecilik tarihini ele alması bakımından da önemlidir. 1962 yılının Cezayir'i ile 1990 yılının Cezayir'i kıyaslanır. Berkane geçmişte değer verdiği her şeyi yitirmiş ve büyük bir hayal kırıklığının içine düşmüştür. 1990'da Berkane'in Cezayir'e dönmesiyle başlayan yapıt 1993'te onun kaybolmasıyla son bulur.

Çalışmamızda, sömürgecilik ve sömürge halkının kimlik ve dil çıkmazı kavramlarının incelenmesinde başlıca çıkış noktasını *La Disparition de la langue française* ve sömürgecilik tarihine ışık tutan *L'Amour, la fantasia* oluşturmaktadır.

Amacımız, romanlarda serimlenen tarihsel, siyasal ve toplumsal olayları, kültür farklılıklarını ve bunların sonuçlarını, toplumların kendi kimliklerini oluştururken kendilerine yabancılaşmalarını incelemek olacaktır. Gerek özyaşamöyküsel unsurlar barındıran *L'Amour, la fantasia*, gerekse *La Disparition de la langue française*'de Berkane'nin her iki kültürde sahip olduğu sosyal, kültürel ve duygusal aidiyet sömürgeciliği ve sömürgeciliğin sonuçlarını incelememize olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda yanıt arayacağımız temel soruların çerçevesini sömürgecilik, ötekileştirme ve sömürgecinin dili ile ulusal dil arasındaki çatışma, kimlik bunalımı, kültürel çatışma ve aidiyet sorunları oluşturacaktır. Bu doğrultuda söz konusu romanlarda başlıklı romanlarında sömürgecilik ekseninde dil ve kimlik konusunu üç ana başlık altında inceleyeceğiz. Bu başlıklar sırasıyla “sömürgecilik”, “dil” ve “kimlik” olacaktır.

Çalışmamızın “Sömürgecilik” başlıklı birinci bölümünde sırasıyla “Sömürgeciliğin Tanımı” yapılacak, “Sömürgeciliğin Sonuçları” ile “Ötekileştirme” konuları incelenecektir. “Sömürgeciliğin Tanımı” başlığı altında Fransa tarafından sömürgeleştirilen Cezayir'den yola çıkılarak sömürgeciliğin tarihsel sürecinden bahsedilecek ve bu konuda ek kaynaklardan yararlanılacaktır.

“Sömürgeciliğin Sonuçları”nda iki romandan alınan örneklerle yazarın sömürgecilğe bakışını sunmaya çalışacağız. “Ötekileştirme” başlığı altında ise iki ayrı kültürün birbirine bakışını bu alanda yapılmış bilimsel çalışmaların katkısıyla yorumlayacağız.

“Dil” başlıklı ikinci bölümde ise “Assia Djebar’ın Fransız Diline Bakışı”, “Sömürgecinin Dili ile Ulusal Dil Arasındaki Çatışma”, “Frankofoni Kavramı” alt başlıkları kapsamında, dili hem kültürel, hem sosyal, hem de siyasal boyutuyla irdeleyeceğiz.

Tezimizin “Kimlik” başlığını taşıyan üçüncü ve son bölümünde ise “Sömürge Ülkelerinde Kimlik”, “Kimlik ve Kadın”, “Kültürel Ayrılık” alt başlıkları altında daha ziyade roman kahramanlarının kişisel yaşamlarına ve onların iç dünyalarına yöneleceğiz. Böylece çokkimlikli bir yazarın Fransa ve Cezayir arasındaki ilişkiler bağlamında kimlik sorunsalına yönelik tutumunu yorumlamaya çalışacağız.

I.
SÖMÜRGEÇİLİK

I.1.SÖMÜRGEÇİLİĞİN TANIMI

Cezayir asıllı Fransız yazar Assia Djebar, *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* adlı romanlarında yoğun olarak anavatanının maruz kaldığı Fransız işgalini ve sömürgeçiliğini anlatmış ve sömürgeçiliğin beraberinde gelen dil ve kimlik çıkmazını da hem kendi hayatından hem de dönemin tanıklarının ağzından örnekler vererek okuyucuya sunmuştur. Yazarın iki romanında da işgal, sömürgecilik dönemi ve direniş önemli bir yere sahiptir. Her iki yapıtta da işgalin nedenleri, sömürgeçiliğin yarattığı etkiler ve sonuçları üzerinde durulur. Yazarın olayları anlatış biçiminden Cezayir halkının Fransız işgaline ve 132 yıllık sömürgeçiliğe hiçbir zaman tam anlamıyla razı olmadığını, direndiğini ve kendi varlığını koruduğu anlaşılır. Cezayir halkı kendi vatanında mağdur edilmiş ve bu durum Cezayirlilerin sömürgeciyle uzlaşmasıyla değil, ona karşı direnişe geçmesiyle son bulmuştur. Sonuç olarak, Djebar'ın da dediği gibi "...onlarca yıla yayılan bir çılgınlık ve cinayetler dizisi..." (Djebar, 2003:17) yerli halkın direnişi sayesinde bağımsızlığa kavuşulmasıyla sonuçlanmıştır.

Söz konusu romanlarda Fransa'nın sömürge dönemi boyunca yerli halk üzerinde ne kadar etkisi olduğunu, halkın sosyal ve kültürel yaşayış tarzına ne kadar nüfuz edebildiğini görürüz. Tarihçi Marc Ferro'ya göre Fransa'nın sömürgeleri üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur:

Günümüzde ise, Aures'te ve Atlas bölgesinde Şu soru soruluyor: Neredeyse yüzyıllık bir Fransız varlığının izlerinin devede kulak olmaktan öte bir düzeyde olmaları gerekmez miydi? Muhakkak ki, Mağrip'teki kimi yaşam alanları el dokunulmadan kalmayı başarmıŐtı, Fransız sömürgeciliğini hiç tanımamıŐtı (Ferro, 2002:205).

Marc Ferro sömürgeciliğin yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleşmesini içerdiğini ve 'sömürge' (koloni) teriminin bu şekilde yorumlandığında bu olgunun eski Yunan dönemine kadar geri gittiğini belirtir (Ferro, 2002:19). Ferro'ya göre keşiflerle sömürgeleştirme olgusunun boyutları, hatta doğası değıŐmiştir, ancak topraklarını genişletme kaygısı bundan önce gelir (Ferro, 2002:24). Bunun yanı sıra Ferro, Arap geleneğinin de Haçlı seferlerini Avrupa yayılcılığının yani "emperyalizm"inin ilk ifadesi olarak gördüğünü, oysa Batılı geleneğin Haçlı seferlerini, tersine, aslında bir Hıristiyan toprağı olan Kutsal Toprakların Müslümanların elinden geri alınması olarak yorumladığını dile getirir (Ferro, 2002:24).

Martinikli yazar Aimé Césaire'e göre sömürgecilik ne İncil'i öğretmektir, ne hayırsever bir girişimdir; ne cehaletin, hastalıkların ve tiranlığın sınırlarını geriletme arzusudur, ne Tanrı'nın yüceltilmesi için üstlenilen bir projedir, ne de hukuk düzenini genişletme çabasıdır (Césaire, 2005:66). Ona göre, sömürgeciliğin başlıca aktörleri; serüvenci ve korsan, toptancı ve gemi sahibi, altın arayıcısı ve tüccar, hırs ve güç ve bunların da ötesinde ekonomik rekabeti dünya ölçeğinde yaymaya çalışan bir medeniyetin şeytani gölgesidir (Césaire, 2005:67). Ferro'nun belirttiğı 'batılı

*geleneğin bakışı'nın aksine, Césaire'in sömürgeciliğe dinsel kaygılarla değil de ekonomik güç kaygılarıyla yaklaşımı, incelediğimiz konu ve yazar açısından oldukça önemlidir. Zira Djébar da *L'Amour, la fantasia* adlı romanında işgale yol açan ve yıllar süren bir mahkûmiyetle sonlanan sömürgeciliğin asıl nedeninin toprak elde etmek kaygısı yani ekonomik güç arayışı olduğunu vurgular:*

Fransızlarla birlikte Cezayir devletinin hazinesine kadar gitti.
İşgalin asıl nedeni oradaydı: İstif edilmiş altınlar bu devasa seferin bütün masraflarını karşılamakla kalmayıp Fransız hazinesini, hatta birkaç özel bütçeyi bile besleyecekti (Djébar, 2003:56).

Afrikalı yazar Mazrui'nin *Afrikalılar* başlıklı çalışmasında verdiği istatistikler de işgal ve sömürgeciliğin asıl sebebini kanıtlayacak niteliktedir. Ona göre Fransa başta olmak üzere, Batılı ülkelerin sanayileri bugün bile, hâlâ Afrika'nın stratejik açıdan son derece önemli olan maden yataklarına bağımlıdır. Üçüncü dünya ülkeleri dünya ekonomisinde hayati önemi olan madenlerin üçte birini barındırmaktadır; ancak, topraklarından çıkarılan madenlerin sadece yirmide birini kullanabilmektedir. Afrika ülkelerinin ise, bu madenlerden yararlanma oranı son derece düşüktür. Maden kaynakları açısından Afrika ülkeleri tüm dünyadaki kobaltın %90'ına, krom yataklarının %80'ine, altının %50'sine, yeryüzündeki plütonyum yataklarının yaklaşık yarısına sahiptir; uranyum yatakları tüm dünyadaki uranyum yataklarının üçte birini teşkil etmektedir (Mazrui, 1992:161-163).

Yukarıda anılan ülkelerin en büyüğü Cezayir'dir. Ülke topraklarının, zaman içerisinde değişik kavimlerin etkisi ve işgali altında kalmış olması ve tarih boyunca

çoğunlukla Berberilerin yaşadığı bu toprakların Akdeniz'e kıyısının bulunması, söz konusu bölgenin Avrupalı güçlerin hedefi haline gelmesinde etkili olmuştur (Ihejirika, 2000:136).

Cezayir halkı binlerce yıllık tarihinde, son bağımsızlık mücadelesini Fransızlara karşı vermiştir (Ihejirika, 2000:138). Fransız işgal kuvvetlerinin Cezayir'de köprübaşı olarak tabir edilebilecek Cezayir kentine çıkmaları 12 Haziran 1830 günü gerçekleşmiş ve Dayı Hüseyin Paşa ile 5 Temmuz 1830 tarihinde yapılan bir antlaşmayla Fransa, Cezayir'i resmen toprağı ilan ederek idare etmeye başlamıştır. Cezayir'in değişik şehirlerinde yerel karşı koymalar emir ve sancak beylerinin kişisel çabalarıyla sürmüştür (Kuran, 2003: 79). Djebbar da *L'Amour, la fantasia*'da halkının işgale verdiği tepkiyi betimler. Halk kadın, çocuk, yaşlı demeden Fransızlara karşı koyar:

...Araplar, kısa bacaklı ve sinirli atlarının üzerinde düşmanla kucaklaşacakları anı kolluyorlar: Onlar ölseler de öldürseler de, onlarla birlikte dörtnala ilerleyen ölüm donup kalan bir kucaklaşmaya dönüşerek yüceliyor (Djebbar, 2003:26).

Çünkü bu topraklarda yaşayan kimi aşiretler kadınları, çocukları ve yaşlılarıyla birlikte eksiksiz gelmişler. Savaşmak, baskına uğramak ve kendini tehlikenin ortasına atmak değil de, cinsiyet ve servet ayrımı olmaksızın herkesin hep birlikte kendini feda etmesiymiş gibi!(Djebbar, 2003:29)

Başkaldırılar sömürgeci Fransız birliklerinin daha fazla sertlik ve kuvvet uygulamasına ve felakete neden olan davranışların sergilenmesine neden olmuştur. 1845 yılında Fransız General Pelissier'nin emriyle yaklaşık bin kadar kadın, erkek, çocuk ve yaşlının mağaralarda dumanla boğulmalarına sebep olan uygulama bunlardan biri olarak tarih sayfalarında yerini almıştır (Kuran, 2003: 79).

Hangi fırça bu manzarayı resmedebilir? Gece yarısı, ayın da yardımıyla, cehennem ateşini beslemeye çalışan Fransız birliklerini görmeliydiniz! Erkeklerin, kadınların, çocukların ve hayvanların boğuk iniltilerini, çatırdayarak çöken kızgın kayaları ve hiç durmaksızın patlayan silahları duymalıydınız! (Djebar, 2003:89)

Djebar'ı en çok etkileyen olaylardan biri ise 132 yıl önce yaşanan tüm bu olayları öğrenmesini sağlayan belgelerin oluşturulma sürecidir. Olaylara bir kadın gözüyle de yaklaşan yazar, ülkesinde tecavüze uğrayan kadınlardan ya da yaşanan diğer acılardan çok, “katil” diye adlandırdığı Fransız askerlerinin işledikleri cinayetlerle yüzleşmek yerine yaşanan olayları kaleme almalarını sitemle karışık bir şaşkınlıkla karşılar (Djebar, 2003:72).

Peki, bunca savaştının, her şeyi yeniden yaşama pahasına, 1830 yılının temmuz ayını yazmalarının anlamı neydi? Çapkınlara özgü zafer duygusunu, tecavüzcülerin sarhoşluğunu tatmalarını mı sağlıyordu? (Djebar, 2003:57)

Bununla birlikte, Djebbar, Fransa'da siyasal fırtına başlatan ve yazarın söz konusu yapıtını adadığı ölülerin mağara-mezarlarının yerlerini bildiren Pelissier ve Saint-Arnaud'ya teşekkür eder:

Paris'te büyük bir siyasal fırtına başlatan, benim de bugün Fransızca kelimelerden oluşturduğum yapıtı adadığım ölülerimizi bana ulaştıran Pelissier'ye teşekkür etmek istiyorum. Tasarladığı sessizliği erkek kardeşi için bozarak mağara-mezarların yerini bana bildiren Saint-Arnaud'ya da (Djebbar, 2003:97).

Fransa, zaman içerisinde bölgenin demografik yapısını değiştirerek Cezayir'deki egemenliğini kalıcı kılmak istemiştir. 1840 yılında Başkent Cezayir'de bulunan Avrupalı sayısı 14.434 iken, (bunlardan 7.573'ü Fransız kökenli değildir), 1840'lı yılların sonunda bu sayı artmış ve ülkede bulunan Avrupalı sayısı 125.000'i geçmiştir (Schreier, 2007: 87). Bu iskân siyaseti sonucunda kuzeydeki verimli topraklar, Kıta Avrupa'sından gelen başta Fransızlar olmak üzere, İspanyol, İtalyan ve Malta uyruklulara verilerek yerli halk güneydeki verimsiz, susuz ve dağlık özellik arz eden coğrafyalara göçe zorlanmışlardır. Zamanla gelişen Avrupalı çiftçiye karşılık sürüldükleri yerlerde yeterince su, gübre ve makine bulamayan Cezayir köylüsü hayatta kalma mücadelesi vermeye başlamıştır (Ataöv, 1975:145). Djebbar da okuyucuya Ataöv'le aynı doğrultuda bilgiler sunar:

Erozyonun etkisiyle çoraklaşan dağlarla çevrili bu kentte, kayda değer bir toplumsal hiyerarşi var mıydı? Bu pek önemli değildi, hele kentlilerle civarda yaşayan köylüler arasındaki farkla

karşılaştırıldığında ya da özellikle koloni toplumunun getirdiği ayırım göz önüne alındığında: Sayı bakımından az, ancak güçlü olan Avrupalılar grubu Maltalılarından, İspanyollardan, Provençalılardan oluşuyordu; yalnızca iktidarı değil, aynı zamanda kârlı tek etkinlik olan balıkçılığı, yaşlı limanda sürütme ağlarıyla avlanmanın zevkini ellerinde tutuyorlardı (Djebar, 2003:229).

Dolayısıyla, gelen göçmenlere toprak sağlayan sömürge yönetimi Cezayirlilerin topraklarını Avrupalılar arasında paylaşmış ve bu yok etme ve sürgün politikaları Fransa'ya karşı yerli halkta bağımsızlık fikirlerinin ateşlenmesine sebep olmuştur. Bir yanda mesleklerini yerine getiremeyen zanaatkârlar, diğer yanda toprağını kaybederek açlıkla mücadele etmeye başlayan insanlar her anlamda bir savaşım içerisine girmişlerdir. Kendi ülkelerinde “yabancılaşan” Cezayir halkı *kolon* tabir edilen Avrupalı göçmenlerin elinde bulunan çiftliklerin eski sahipleri olarak ıstırap çekmeye başlamışlardır (Kuran, 2003: 79). Başka bir halka ait topraklarda hüküm süren Fransız halkını Djebar şu sözlerle eleştirir:

Köleleştirilmiş ülkemizin cazibesine kapılanların çoğu, ilk geldiklerinde inek sağmaktan başka bir şey bilmiyorlar! Daha sonra uygar birer insan haline geliyorlarsa, bunu burada buldukları güce ve zenginliğe borçlular. Çünkü yasalar hem onlardan, hem de onların erkekleriyle oğullarından yana! (Djebar, 2003:35)

Fransa Cezayir’de, halkın 1871’den beri sürdürdüğü direnişi kırmak için asimilasyon, yani “kendi içinde eritme” yöntemini kullanarak Cezayir halkını

ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu, yöntem iki şekilde uygulanmıştır: Bir yandan Cezayirlilerin Fransızlaştırılmasına çalışılmış, ancak bu insanlar hiçbir zaman “Fransız doğanların” sahip olduğu nimetlerden faydalanamamış ve ikinci sınıf yurttaş muamelesi görmüşlerdir. Öte yandan, her türlü ayrıcalıktan ve yerli köylülerden zorla alınan topraklardan faydalanmak vaadiyle Fransızların, Cezayir’e gitmeleri sağlanmıştır. Böylece iki buçuk milyon hektar arazi kamulaştırılmıştır. Söz konusu dönemde Cezayir toprakları Fransa’nın sözde “ayrılmaz parçasını” oluşturduğuna göre, Cezayirlilerin de aynı haklardan yararlanması beklenirdi. Oysa ki Cezayirliler toplumsal ve ahlaksal açıdan daha aşağı görülmüşlerdir. Bu sistem içinde, Cezayir’deki Avrupalılar, sömürgeciliğin hizmetindeki en tehlikeli, en korkunç jandarma vazifesini görmüşlerdir (Luraghi, 2000:285,286).

Birkaç yıl önce dünya nüfusu iki milyardı: Beş yüz milyon ayrıcalıklı insan ile bir buçuk milyar yerli ahali. Kelamın sahibi bu birincilerdendi. (...) Bu ikisinin arasında kiralık krallıklar, derebeyleri ve bir orta sınıf vardı. Bunlar baştan aşağı sahte araçlardı. Sömürgelerde hakikat çırılçıplaktı. Fakat sömürgeciler soruna at gözlüğü ile bakılmasını istiyorlardı. Yerli halk, anasını sever gibi onları sevmeliydi. Avrupalılar, yerli ahaliden seçkinler yetiştirmeyi kendilerine iş edindiler. Yetişkinlerden yetenekli olanları ayırdılar. Onların gövdelerini Batı kültürü ile dağladılar. Ağzlarına deve hamuru misali büyük laflar saktular. Bunlar, sömürgeci ülkede kısa bir süre kaldıktan sonra bütünü ile değişmiş olarak anayurtlarına dönüyorlardı. “Canlı yalan makineleri”nin

kardeşlerine söyleyecek lafları kalmıyordu. (...) Bu bizim [Avrupalıların] altın çağımızdı (Fanon, 1984:20).

Djebar, Cezayir’de öldürmenin sonu olmadığını ve Fransızların savaş ahlâkının olmadığını, direnen herkesi ve her şeyi yok etmenin tek amaç olduğunu *L’Amour, la fantasia*’da verdiği örnekle gözler önüne serer:

Avled Riyah aşiretinin tamamı - bin beş yüz erkek, kadın, çocuk ve yaşlı, ayrıca sayısı yüzleri bulan sürü hayvanları ve atlar -, mağaraya ‘duman verilmesinden’ sonra ölmüşlerdi (Djebar, 2003:90).

Eğer bu serseriler inlerine çekilirlerse, diye emrediyordu Bugeaud, Cavaignac’ın Sabyah’ta yaptığını yapın: Onları tilkiler gibi dumanla boğun! (Djebar, 2003:83)

Toprağı elinden alınan insanlar, hayatta kalabilmek için kendi ülkelerinde kiracı ya da işçi durumuna düşmekten başka bir çıkar yol bulamamışlardır. Gelirinin tamamı tek varlığı olan toprağa dayalı Cezayir halkı, bundan sonraki aşamada bağımsızlığını elde edene kadar sömürge yönetimine yaptığı tüm başkaldırılarda toprağını yeniden sahiplenebilme arzusunu canlı tutmuştur. Egemenlik çabasının halk kitlelerine yayılması ve özellikle taşradan büyük destek görmesindeki en büyük nedenin bu arzu olduğu düşünülmektedir (Maskan, 1996:50). Jackson’ a göre ise, Cezayir halkının bağımsızlık çabalarına yönelmesinin en önemli sebeplerinden biri kendine yönelik katliamlardır. Katliam, hür iradeyi savunanlar ve asimilasyon

taraftarları olarak ayrılmış bulunanların tek düşünce olan “bağımsızlık fikri” etrafında toplanmalarına vesile olmuştur (Jackson, 1977:17).

Fransa’yı işgale kalkışan Nazi Almanya’sına karşı, savaşmak üzere 300.000 Cezayirli Fransız ordusuna katılmıştır. 8 Mayıs 1945 yılında İkinci Dünya savaşı’nın sona ermesi, Cezayir halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmış, halk Nazi Almanya’sının yenilgisini ve savaşın bitimini sömürgeciliğin sona ermesinde atılan önemli bir adım olarak kabul etmiştir. Cezayir’de örneği görülmemiş şenlikler yapılmıştır. Bir ara yeşil-beyaz renkli Cezayir bayrağının ortalıkta gözükmemesi, sömürgecilerin çok sert tepki göstermesine sebep olmuştur. Nazileri kendi ülkelerinden atmaları nedeniyle şenlikler düzenleyen Fransızlar, işgal ettikleri ülke insanların özgürlüğünü simgeleyen bayraklarının ortalıkta gözükmemesine tahammül edememiş ve tören alanını bir anda savaş alanına dönüştürmüşlerdir. Bu tahammülsüzlük korkunç bir katliama neden olmuştur. Fransızlara göre 15.000, Cezayirliye göre ise 45.000 insan hayatını kaybetmiştir (Selim, 1984:59-62). Bu durumu, Ulusal Kurtuluş Ordusu (*Armée de Libération Nationale, ALN*) saflarında hastabakıcı olarak çalışırken Fransız askerlerince yakalanıp mahkemeye çıkartılan Cezayirli Meryem Belmihub, alınan ifadesinde şu sözlerle eleştirmiştir:

...Cezayirliye işgal sırasında Nazileri atmak için sizinle birlikte savaştılar. Fransızları Almanlaştırmak isteyen Almanlara karşı verilen savaşta birçok Cezayirli öldü. Fransa bu değerli ve etkin yardıma teşekkür edeceğine, sömürgecilik kışkırtmalarına boyun eğdi ve Cezayir tarihinin kanlı bir günü, 8 Mayıs 1954’te Setif,

Bone, Guelma ve Batna'da 45 bin insanı kurşuna dizerek cevap verdi...(Özbir, 1984:13)

8 Mayıs 1945 günü katliamı Cezayir bağımsızlık savaşının bir dönüm noktası olmuştur. O günleri yaşayan Cezayir'in tanınmış yazarlarından Kateb Yacine'in sözleri bu bağlamda çok anlamlıdır:

Benim insan duyarlılığım ilk kez 1945'te Setif'te gösterilen en vahşisiyle karşı karşıya geldi... Vatanseverliğim orada pekişti... Beni en fazla etkileyen, bize öğrettikleri her şeyi böylesine inkâr edişleri oldu (Selim, 1984:62,63).

Assia Djebar, ülkesinin Fransız sömürgesi olduğu dönemde bir kez olsun rahat yüzü görmediğini romanlarında anlatır. Yaşanan tüm güçlüklerle, haksızlığa ve zulme rağmen, incelediğimiz her iki romana da yansıyan gerçek, Cezayir halkının sömürgeciliği kabullenmediğidir. Fransa Cezayir'de 132 yıl sürdürdüğü hâkimiyetini başarısızlıkla sonlandırmıştır.

I.2.SÖMÜRGEÇİLİĞİN SONUÇLARI

Assia Djébar *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* adlı yapıtlarında sömürgeçiliğin sonuçlarına, o dönemin insanlara ve sonraki dönemlere etkilerine geniş yer vermiştir. Sömürgecilik, çevrenin (sömürülenin) merkeze (sömürene) bağımlılığını arttırmak, çevrenin geri kalmışlığını muhafaza etmek, kültürel yabancılaşma ve iç savaş gibi pek çok sonuç doğurmuştur. Bu sonuçlar yerli halkın diline, ekonomisine, refah seviyesine, sosyal ve kültürel gelişimine birebir etki etmiş ve sömürgecilik sonrasında bile yerli halkın bünyesinde terör, ekonomik bağımlılık, sömürenele sömürülen arasındaki büyük fark olarak kendini göstermiş ve varlığını korumuştur.

Sömürgeleştirilme sürecinde Cezayir'de mutlak egemen olan Fransa merkezli Cezayir sömürge yönetimidir. Bu dönemde Fransa Cumhuriyeti'nin Cezayir'de tanıdığı haklar sadece Avrupalılar (pieds-noirs)¹ için geçerlidir. Gelir dağılımındaki en büyük paydan daha çok Avrupalı yerleşimciler yararlanmıştır. Yerli halk sadece kırıntılarla yetinmek zorunda kalmış, demiryolları ve yolların çoğu sömürgeciye çıkışlarına hizmet etmiştir (Ferro, 2005:210). Bu duruma, Gandhi'nin Güney Afrika'da yaşadığı bir olay örnek olacak niteliktedir. Johannesburg'daki Durban taşıma şirketinin bileti cebinde olduğu halde, Gandhi trene binememiştir, çünkü yerli hamallar ancak trenin dışında seyahat edebilirlerdi. Bunun üzerine, Gandhi demiryolları yönetmeliğini dikkatle okumuş ve yerine getirilmesi gereken şartları

---

¹ **Pied-noir** (*Kara ayak*), günümüzdeki üç Kuzey Afrika ülkesinin (Tunus, Cezayir ve Fas) Fransız sömürgesi oldukları (veya Fransız yönetimi altında buldukları) dönemde özellikle sahil şeridinde yerleşmiş bulunan Avrupa kökenli nüfusa ve bu nüfusun günümüzdeki devam eden varlığına verilen isimdir.

öğrendikten sonra üzerinde şık bir Avrupa takım elbisesi ve kravatla birinci sınıf bir bilet almak istemiştir. Bu durum bileti satan memurun sinirlenmesine sebep olmuştur, çünkü aynı kişi daha önce Gandhi'nin üçüncü sınıf bilet istemini reddetmiştir. Güney Afrika'da yaşanan bu ayırım Kuzey Afrika için de geçerlidir (Ferro,2005:215). *L'Amour, la fantasia*'da yerli kadın ve Bourgogne'lu kadın arasındaki görünüş farkı aslında iki toplum arasındaki farktır. Yerli kadın zayıf ve ufaktır. Bununla beraber daha kaslıdır. Bu durum onun içinde bulunduğu zor yaşam koşullarından kaynaklanır. Yerleşimci Bourgogne'lu kadın ise daha dolgun ve kiloludur. Onun bu durumu ise ekonomik ve sosyal rahatlığının belirtisidir:

Bourgogne'lu kadının geniş, dolgun bir silueti vardı; karşısında duran Arap-Berberi kadın ise ufak tefek kuru ve kaslıydı (Djebar, 2003:30).

Berberilerin ve Arapların oluşturduğu halk tebaa olarak görülmektedir. Fransa 1830'dan itibaren Arapçayı yabancı dil ilan etmiştir. Halkın anadili yok sayılmıştır. Kuran kursları hariç Arapça eğitim veren okullara izin verilmemiştir. Amaç, yerli halkın büyük oranda okur-yazar olmasını engellemektir. Cezayir'de bulunan tek üniversite sömürge yöneticilerinin yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur (Ataöv, 1975:145). Djebar da Cezayir halkının Fransızların izin verdiği ölçüde geliştiğine dikkat çeker. Okuyup yazmak gibi bir hazineyi Fransızlar kendileri için en güzel şekilde kullanmışlar, fakat Cezayir'i bu haktan uzun bir süre mahrum bırakmışlardır:

Ne yazık ki bizim okumamız yazmamız yok. Başımıza gelenleri kağıda dökemiyoruz!...Oysa başka insanlar vakitlerini bir takım

deliklerde çömelip bekleyerek geçirdiler, sonra da başlarından geçenleri anlattılar! (Djebar, 2003:178)

Fransızlar tarafından sorgulanan Cezayirli Fadila Mesli Cezayir halkına neden yardım ettiği sorusuna şu cevabı vermiştir:

Sınıf yüzü görmemiş çocuklara mektep yapıyordum (Luraghi, 2000:315).

Fakat Cezayir halkı karşılaştığı bu yoğun asimilasyon çabalarına karşı koymuştur. Biz ve diğerleri kavramı toplumda daha çok benimsenmiştir. Diğer Afrika ülkeleri gibi Cezayir de buna karşı mücadeleye girişmiştir. Fransa'nın Cezayir'deki uygulamalarını ve ülkeyi terk ederken ardında bıraktığı sorunları özellikle bölgede bulunan terörist örgütlerin kullandığı görülmektedir (Ait Atti, 2008). Coğrafi, dini ve siyasi birlikleri dikkate alınmadan sözde özgürlüklerine kavuşturulan eski sömürge ülkeleri günümüzde de başarısız devletler ya da iç çatışmaların tam kalbinde yer alan bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma *La Disparition de la langue française*'de dikkat çeken Djebar, Berkane'ı "yuva" dediği Fransa'dan Cezayir'e getirir. Fakat Cezayir özgürlüğüne kavuşmuş ve – sosyal, siyasal- gelişimini tamamlamış bir ülke olmaktan çok terörist grupların tehdit ettiği bir çatışma alanıdır. Anılarını bulmak için yola çıkan Berkane'ın ortadan esrarengiz bir şekilde kaybolması bu güvensiz ortamın sonucudur (Djebar, 2003:249).

Sömürgeleştirme hareketleri Fransızların Vietnam'da ya da Cezayir'de, İngilizlerin ya da Hollandalıların Hindistan'da ya da Endonezya'da yenilgiye uğramalarıyla son bulmuş gibi görünse de, Batı hâkimiyeti şu ya da bu şekilde yaşamaya devam etmiştir. 1945-1950'li yıllardan itibaren kendi aralarında savaşmayı bırakan sömürgeci devletler bunun yerine çevrede çıkan savaşları gündeme getirmeye başlamışlardır. Sömürgeci, çevrede çıkan savaşları kendi lehine çevirmeyi bilmiştir. Körüklenen etnik ve bölgesel çatışmalar üretilen silahlar için pazar olması ve denemesi amacıyla kullanılmıştır. 1994 yılında, Ruanda'da, yüz gün içerisinde 800.000 Tutsi ve ılımlı Hutu katledilmiş ve bir soykırım gerçekleştirilmiştir. Ruanda'da gerçekleştirilen soykırım konusunda en fazla suçlanan ülke Fransa olmuştur. O dönemde Fransa, soykırımı gerçekleştiren Hutu hükümetinin en yakın dostu ve destekçisidir. Bu konuda Fransız yetkililerin şimdiye dek attığı en ileri adım, Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner'in ülkesinin soykırımla ilişkisi olmadığını söylerken "bazı siyasi hatalar" yapılmış olduğunu kabul etmesidir. Ruanda hükümeti, Fransa'yı resmi olarak soykırımda aktif rol oynamakla suçlamış, Fransa'nın soykırımdaki rolünü araştırmakla görevlendirilen bağımsız bir komisyon, iki yıllık çalışmadan sonra, 500 sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Fransa'yı suçlayan raporda, Hutu rejiminden ele geçirilen belgelere yer verilmiş ve Fransa'nın Ruanda ordusuna büyük miktarda silah yardımı yaptığı, Fransız askerlerinin soykırımı gerçekleştiren Interahamwe milislerini eğittiği, yer yer çatışmalara katıldığı iddia edilmiştir. Fransa, soykırımı gerçekleştiren bazı Hutuları korumakla da suçlanmıştır (Kemal,2010).

Altmışlı yıllardan itibaren, ekonominin küreselleşmesinde kaydedilen gelişmeler ekonomilerin, duvardaki tuğlalar gibi, öylesine örtüşmelerine ve kaynaşmalarına neden olmuştur ki, eski sömürge ülkelerinin bir bölümü günümüzde eski hallerini aratacak bir bağımlılık ya da yoksulluk içine düşmüşlerdir (Ferro, 2005:49). Bu açıdan bakıldığında merkezin çevrede çıkarttığı savaşların amacının onların gelişmelerini ve güçlerini engellemek olduğu görülür.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sömürgecilikte çevre yani yerli halk merkeze yani sömürene bağımlı hale getirilir. Söz konusu bağımlılığın birçok çeşidi vardır: Ekonomik bağımlılık, sosyal ve kültürel bağımlılık gibi... Sömürü için en gerekli ortam bu sayede oluşturulur. Djebbar sömürgeciliğin hiçbir faydasının olmadığını, Fransa'nın yönetime gelmesiyle özgürlüğün kaybolmasının zor günleri beraberinde getirdiğini belirtir. Sömürgecilik hiçbir zaman ülkenin gerçek sahiplerine refah getirmemiştir:

Özgürlük elimizden gitti, sefalet günleri yeni başladı (Djebbar, 2003:106).

Sömürgeciler Cezayir'de yerli halk üzerinde söz sahibi olan imtiyazlı sınıf sayesinde başarılı olmuşlardır ve bu hâkim sınıfın sistemi zaten eşitsizlik ve dengesizlik üzere kuruludur. Eşitsizlik üzerine kurulu ticari ilişkiler yenilik, kalkınma ve modernleşme gibi gösterilir. Bu düzen sömürgecilikte en etkili unsur olan güç ile sağlanır. Fransa da sömürgecilik yönetimini İngiltere gibi oluşturmuştur. Sömürgecilerden aldıklarını merkezin faydasına kullanmıştır. Bu sayede çevrenin

merkeze bağımlılığı sağlanmış, sömürgelelerin refah seviyeleri düşmüş ve insanlar çaresizlik içinde kıvranmaya başlamışlardır. Yaşam şartları böylesine zorlaşan insanların öncelikli amacı hayatta kalma savaşı olmuştur. Bu nedenle sosyal ve kültürel gelişim yetersiz düzeyde kalmıştır. Frantz Fanon *Les Damnés de la Terre* (Yeryüzünün Lanetlileri,1984) de sömürgeciliğin kültürel gelişim karşıtlığını şöyle betimlemiştir:

Sömürgecinin yaşadığı şehir taş ve demirden inşa edilmiş sağlam bir şehirdir. Hayal bile edilemeyecek, görülmemiş şeylerle dolup taşan çöp kutularının bulunduğu, asfaltlanmış, ışıklarla donatılmış şehirlerdir. Sömürgecilerin ayakları deniz hariç hiçbir yerde suya yakın olmamıştır. Şehrin caddelerinin tertemiz, dümdüz olmasına karşın sağlam ayakkabılarla korunmuştur sömürgecinin ayakları. Sömürgecinin şehri doymuş, tembel, depo ve mağazaları sürekli iyi şeylerle dolu; Beyaz'ın, yabancıların şehirleridirler. Yerlilerin yaşadıkları beldeler, zenci kasabaları, aç insanlarla dolu yerlerdir. Bu yerlerde insan nerede ne zaman olursa orada, öylece dünyaya açar gözlerini... Öylece de veda eder dünyaya. Ayrımların olmadığı, insanların üst üste, harabelerin birbiri üstünde olduğu yerlerdir buralar. Aç, ekmeğin, etin, ayakkabının ve elektriğin olmadığı yerlerdir (Fanon, 1984:48).

Hayat mücadelesi, bağımsızlık fikrinin işleve konmasında gecikmeye neden olmuştur. Bağımsızlığına kavuşmayı arzulayan yerli halkın kaybedecek hiçbir şeyi kalmamıştır. Fakat Fransa bağımsızlık çabalarını onca yatırım yaptığı Cezayir'de asla hoş görmez. Djear yoksulluktan, geri kalmışlıktan, kendi ülkesinde hakir

görölüp yabancı sayılmaktan bıkan halkın isyan etmesinin doğal olduğunu, fakat bunu sömürge yönetiminin asla kabul etmeyeceğini ve bu uğurda savaşıyan yerli halkı engellemek için her türlü zulmü reva göreceğini Fransız askerlerinden kaçan direnişçilerin durumuyla örneklendirir:

İstevali yaylası cesetlerle kaplı. İki bin kişi esir alınmış. Subayların karşı çıkmasına rağmen, askerlerin ısrarı üzerine hepsi kurşuna dizilecek. Çatışma sırasında gemisinde kalan Mattarer şunları yazıyor: “Taburdan gelen ateş emriyle ayak takımı yere serildi; öyle ki iki bin kişi bir anda yeryüzünden silindi” (Djebar, 2003:28).

Fransızlara göre bu çabaları durdurmak için her türlü zulüm mubahtır. Toplama kamplarına yığıla insan kapatılması, Fransız askerlerinin bazı bölgelerde oturan, erkek, kadın, çocuk, yaşlı bütün halkı buraya zorla sürmesi, bu bölgenin yasak bölge ilan edilmesi ve burada görülecek kişilerin hemen orada öldürülmesi emrini vermesi bu duruma bir örnektir. Yasak bölgelerden gelen halk güvenlik bölgelerine sığınmış, fakat buralarda da çoğunlukla sağlık tesisi olmayan yerlere, aç ve güneşe maruz bir şekilde yerleştirilmişlerdir (Luraghi, 2000:314).

Cezayir sömürgesinde kabul edilemeyecek bir adaletsizlik hâkimdir ve bunun en büyük bekçisi sürekliliği sağlanan baskı sistemidir. Yürütülen politika normal şartlarda kabul edilemez. Çevrenin merkezi yakalaması, onunla aynı süratte ilerlemesi hiçbir zaman istenmez. Çevrenin geri kalmışlığı muhafaza edilir. Cezayir’e yerleşen Fransız ve Avrupalıların şu sözleri bu durumu en güzel şekilde izah eder:

Biz ilerliyoruz ama onlar ne ilerliyor ne de geri çekiliyorlar (Ferro, 2005:210).

Yüzyılın başında dile getirilen bu yargı, elli yıl sonrasında bile hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Sömürgeci hiçbir zaman işgal ettiği ülkenin ilerlemesini sağlamaz, aksine durdurur. Sömürgecinin gelişimine sadece merkeze menfaat sağladığı ölçüde izin verilir. Merkez, yerli halkı iki gruba ayırır: Toprak sahipleri ve şehirde yaşayan azınlık. Kırsalda yaşayan halkın elinden toprağı alınca boşluk ve sıkıntıya düşer. Şehirliler ise sömürgecinin yani mevcut düzenin destekçisi haline gelir. Bu durum iki sonucu ortaya çıkarır. Birincisi şehirlilerin kurulu düzeninin bozulmamış olması, diğeri ise kırsalda yaşayan halka yabancılaşmasıdır. Fransa, halk arasındaki bu gerilimi kullanmış ve toplum içinde ayrılıkçılığı körüklemiştir (Fanon, 1984:113). Djear bu ayrılığı *La Disparition de la langue française*'de Nadja'nın büyükbabasının direnişçiler tarafından öldürülmesiyle tasvir etmiştir. Nadja'nın dedesi Baba Sidi dönemin zenginlerindedir. Milli sorumluluk duygusuyla Cezayirli direnişçilere maddi yardımda bulunur. Fakat direnişçilerin talepleri gün geçtikçe çoğalır. Baba Sidi'nin bu talepleri karşılayacak gücü kalmamış ve bunu direnişçilere belli etmiştir. Bu durum onun artık direniş hareketine yardım yapmak istemediğı şeklinde algılanmış ve öldürülmesiyle son bulmuştur (Djear, 2003:118-127). Böylece bir yanda Fransızların diğeri yanda da direnişçilerin baskılarıyla, Cezayir halkı bağımsızlık sürecinde çok zor ve kanlı dönemler atlatmışlardır (Djear, 2003:127).

Bu durum toplum içinde yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir. Yabancılaşma olgusu kültür sömürgeciliğinin en temel faktörlerindedir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan soğuk savaşla birlikte hız kazanmıştır. Sıcak savaşta olduğu gibi silahlar için içinde olmasa da, toprak ilhakı silahla gerçekleşmese de, kültür sömürgeciliğinde gençlerin ve aydın kesimin kendi varlığına yabancılaşmasıyla ve yıkanan beyinlerle “vatan” elden gidebilmektedir. Dünyayı uygarlaştırma bahanesi ve propagandasıyla sürüp giden sömürgecilik, ilkel ve geri kalmış yapıları yok etmiş, ama aynı zamanda bu kültürlerde onarılmaz zararlara yol açmıştır. Bağımsızlığın yitirilmesi ve sömürülme, sömürgeciliğin egemenliği altındaki insanların bağımsızlığa kavuşma emelini beslemiştir. Avrupa sadece endüstri ürünlerini değil, aynı zamanda kendi fikir ürünlerini de sömürge durumundaki ülkelere ihraç etmiştir (Luraghi, 2000:19,20). Cezayir halkı uzun bir müddet birlik olup bağımsızlık mücadelesine girişmemiştir. Cezayirli bazı yurtsever gruplar kendilerini ifade etmekte aşırılık gösterince Fransızlar da sistemli bir aşırılığa yönelmişler ve Cezayir’de işkence genel bir uygulama haline gelmiştir. Birçok Fransız da Cezayir’in kurtuluşuna fikirleri ve eylemleriyle cömertçe yardımda bulunmuştur (Luraghi, 2000:315). Uluslararası arenada haklılığını çok uzun bir süreçte kabul ettirebilen Cezayir’de “halk” her anlamda sömürülmüş ve her türlü baskı, şiddet ve kıyıma maruz kalmıştır. Bu insanlık dışı baskı ve yönetim şeklini betimlerken Djébar şu sözleri kullanır:

Hayatın akışı değişti. Fransa neredeyse her sabah ve akşam evimize girmeye başladı. Ardından önce evleri sonra insanları yaktı! Hayvanları götürüyor, insanları öldürüyordu! Eve gelip yalnız kadınlara saldıran bu insanlara ne denebilir ki?
(Djébar,2003:220)

Sömürgeciliğin sömürdüğü toplumlar üzerinde hiçbir iyi etkisinin olmaması, varolan tüm nimetlerden Avrupalı yerleşimcilerin yararlanması, toprağın asıl sahibi olan yerli halkın ise tüm ağır yükü taşıyan taraf olması, Cezayir halkının bağımsızlığını elde etmek için savaşmayı göze almasına sebep olmuştur.

1.3.ÖTEKİLEŞTİRME

Sömürgeciliğin en önemli sonuçlarından bir tanesi de ötekileşmedir. Assia Djebar'ın da yoğun olarak yaşadığı bu duruma, sadece *L'Amour, la fantasia*'da değil, *La Disparition de la langue française*'de de tanık oluruz. *Öteki* olma durumu iki taraflı yaşanan bir olay olmasına rağmen romanlarda daha çok yerli halkın bakışı yansıtılır. Yazar sömürgeciyi *öteki* olarak adlandırmadan önce, bu duruma kendi yaşamında maruz kalır. Sömürgecinin yaşamında gözlemediği her hal onu biraz daha uzağa iter. Karşı taraftan farklı olma düşüncesi, ötekileşmeyi de beraberinde getirir. Fakat bu durum tek taraflı değildir. Nasıl ki Fransızlar için yerli halk *öteki* ise yerli halk için de Fransızlar *öteki*'dir. Bu sebeple, Djebar, Cezayir halkının *öteki* kimliğiyle Fransa'ya bakışını ve onu *öteki* diye adlandırılışını daha yoğun olarak işlemiştir.

Öteki, “ben” olandan farklı olanı temsil eder. Fransız sosyolog Schnapper, ötekiliğin kaçınılmaz olarak “ben” den aşağı konumda bulunma olarak yorumlandığını belirtir. “Ben”, *öteki*'ne değer biçerken kendi kültürünün ölçütlerini kullanır. Bu bağlamda Schnapper, *öteki*'nin olumsuz bir nitelik kazandığını ve bu farkla kabul gördüğünü vurgular; *öteki* aşağıda olma durumu içinde sıkışıp kalmıştır (Schnapper, 2005:25,26). *Öteki* konumda olmak olumsuz bir durumdur. Karşı tarafa değer biçerken onun tüm yönleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alınır.

L'Amour, la fantasia ve *La Disparition de la langue française*'de *öteki* genelde “Batılı”dır. İki romanın başkişisi de Cezayirlidir ve anılarını anlatmaktadır. Bu

sebeple olaylara Cezayir halkının bakış açısıyla bakılır. Batılı *öteki* ise işgal ve sömürgecilik süreçlerinde yerli halka karşı gösterdiği tutumla değerlendirilir. Cezayir her ne kadar Fransa tarafından sömürülse de, yerli halk tarafında *öteki* olmaktan öteye geçememiştir. Assia Djebbar da içinde bulunduğu ortamda *öteki* olarak muamele görmüş ve bu durum onu, sömürgeciyi *öteki* olarak nitelendirmeye yöneltmiştir. Ötekilik halini kendi bünyesinde yoğun olarak hissetmiştir. Bir sömürge ülkesi olan Cezayir’de bir Arap kız çocuğu olarak babası tarafından Fransız okuluna gönderilen Djebbar, içinde bulunduğu bu ortamda kendi kimliğini, kültürünü ve bir Arap kadın olmanın gereklerini sorgulamaya ve kıyaslamaya başlamıştır. Farklı din, dil ve kültürden olan insanların aynı ortamda barış içinde yaşayabilmesi ne kadar mümkündür? 132 yıllık sömürge yönetimi boyunca, Fransa ve Cezayir arasındaki uçurum hiç kapanmaz. Ne Cezayir ne de Fransa birbirini *öteki* olarak görmekten vazgeçer. Djebbar bu durumu şöyle ifade eder:

Bütün çocukluğum boyunca bağımsızlıkla sonuçlanan savaşın biraz öncesine kadar Fransızlara ait hiçbir evden içeri adım atmadım, hiçbir Fransız okul arkadaşımın evine girmedim...(Djebbar, 2003:34)

Bir sömürge ülkesinin ferdi olarak Assia Djebbar’ın yaşadığı bu durumu Schnapper de dile getirir. Kökenleri ve kültürleri farklı olan, artık aynı dinle olmasa bile aynı yurttaşlıkla, yani soyut bir kavramla birbirine bağlı olan insanların ve grupların nasıl bir arada yaşayacaklarını sorgular (Schnapper, 2005:193).

Kendi varlığını anlamlandırmak ve bir ülkeyi işgal etmek için bahaneler üretmek, ötekileştirmenin temel unsurlarıdır. Her kültürün oluşumunda kendi dışında kalan unsurlarla karşı karşıya gelmenin önemli bir rolü vardır. İçeriye dışarıdan, “ben”i *öteki*’nden ayıran sınırlar durağan değildir. Her zaman kaymalar gösterir. Avrupalı seyyahlar, karşılaştıkları farklı yenedünyaları kendi kültürlerine ya da toplumlarında kabul görmüş ideolojik filtrelerine göre yorumlamışlardır. Fakat ticaret yapma ya da bu ülkeleri yağmalama ve fethetme itkisi de başka ülkeleri ve halkları yorumlarken başvuracakları yeni ve hayati bir bakış açısı sunmuştur. Mesela, siyahlığın Ortaçağ’da dinsel açıdan küfür ve kiri çağrıştırması ve bu çağrışımın sömürgecilerin karşılaştıkları ülkeleri sömürgeleştirmelerini ve insanları köleleştirmelerini haklı göstermesi, siyah Afrikalıların “hayvandan” farksız olarak düşünülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu diyalektik hem yabancılar karşısındaki tutumları hem de bizzat “Avrupa” kültürünü de biçimlendirmiştir. Örneğin, beyaz olmanın güzelliğin temel unsuru olarak görülmesi, siyahlığı çirkinlik olarak kabul edilmesine sebep değildir. Tersine siyah halklara fetih ve sömürge amacıyla yaklaşmanın esas bahanesidir (Loomba, 2000:94). Ferro Loomba’nın tespitini şu sözlerle destekler:

İyiliği yüzünden, beyaz adam aşağı türleri tahrip etmez, onları eğitir; yeter ki “insanlık dışı” olmasınlar - Buşmanlar ya da isim vermeye bile değmeyen Aborijinler gibi - , aksi halde yok edilirler (Ferro, 2002:52).

Sayısız kültürü ve medeniyeti vahşi ya da kötü, ya da pagan olarak adlandırarak kendini haklı göstermeye çalışan Avrupa’nın katlettiği yerli halkları umursamadığına

ve kendini sorgulama gereği dahi duymadığına tanık oluruz. Sartre da bu durumun varlığını Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı yapıtının önsözünde ifade eder:

...hürriyet, eşitlik, kardeşlik, sevgi, onur, vatanseverlik, ve daha bilmem neler! İşte bütün bunların hepsi bizi pis kara derililer, pis Museviler ve pis Araplar hakkında ırkçı konuşmalar yapmaktan alıkoyamadı (Fanon, 1984:37).

Samuel Huntington da bu durumun varlığını doğrular ve Ortaçağ Hıristiyanlığının temelinde yatan düşüncenin *öteki*'leri yarattığını ve onlara paganlar, vahşiler, ilkeller, masumlar ya da barbarlar gibi sıfatlar yakıştırdığını belirtir (Huntington, 2005:65). *L'Amour, la fantasia*'da da Fransız varlığının yerli halka yaşattığı bu durumdan çok farklı bir şey değildir:

Katılmış, hatta çürümeye başlamış bile olsalar şu vahşileri dışarı çıkaralım. İşte o zaman zaferi kazanmış, işte o zaman bu işin sonuna gelmiş olacağız! (Djebar, 2003:92)

Fransa işgal ediyor, sömürüyor ve ülkenin gerçek sahiplerini ötekileştiriyordu. Her ne kadar bir Avrupalıya karşı nefret duyulsa da, ona karşı gizli bir özenti yadsınamayan bir gerçektir. Djebar Fransızlara karşı duyduğu bu hayranlık durumunun çocukluğundan başladığını ifade eder:

Çünkü bence Fransızların oturduğu evler farklı bir koku yayıyor, gizli bir ışık saçıyorlardı; işte böylece gözlerim ötekilerin yaşadığı dünyanın büyüüne takılıp kaldı (Djebar, 2003:34).

Sömürgeci sömürge insanının insanlığını tanımayı reddeder, ona bir yığın gibi (“Hepsi tembel...”, “Hepsi de birbirinin aynı...”) ya da bir hayvan gibi davranır. “Sömürgeci sömürge halkını kötülüğün en özlü parçası olarak görür”, sömürge halkının yapabileceği tek şey sömürgecinin gözünde giderek kötüleşen imgesini sindirmek ve kendini küçük görmeyi kabul ederek küçük görene hayranlık duymaktır (Scnapper, 2005:243). Bu duruma Ania Loomba da bir örnek sunar. Sömürene “Beyaz Özne” sömürülene “Siyah Öteki” olarak yaklaşan Loomba, Beyaz Özne için Siyah Ötekinin benliğin dışındaki her şey olduğunu, Siyah Öteki için ise Beyaz Özne’nin ben’in arzuladığı her şey olduğunu vurgular. Bu bağlamda “Beyaz Adam” yalnızca *öteki* olmakla kalmaz, aynı zamanda gerçek ya da imgesel efendidir (Loomba, 2000:170). Marc Ferro bu durumu şöyle dile getirir:

Bir gün için de olsa, yerleşimcinin yerine geçmeyi hayal etmeyen bir tek sömürülen bile yoktur (Ferro, 2002:206).

L’Amour, la fantasia ve *La Disparition de la langue française*’de *öteki* konumunda olmanın etkisiyle ulusal kimliğini kaybetmeyen halk, kendisini sömürene karşı tepkilidir. Çünkü sömürü beraberinde refahı değil zulmü getirmiştir. Yerli halkın ezilmesi, aşağılanması ve sömürülmesi sömürene gösterilen tepkilerin “ben” den değil “biz”den çıkmasına sebep olur. Olaylar kişisel nazarla değil, ulusal

anlamda değerlendirilir. Tüm hakları ihlal eden, adaletsiz ve huzursuz bir ortamın sebebi olan Avrupalı *öteki* daima düşmandır:

Avrupalı öldürmek bir taşla iki kuş vurmaktır. Aynı zamanda hem zalimi hem de zulme uğrayanı ortadan kaldırmak demektir (Fanon, 1984:34).

Bir Cezayirli'nin gözünde Avrupalı *öteki* güvenilmezdir. Mesela *La Disparition de la langue française*'de Cezayir'de "Adalet Evi" zıt bir anlamı temsil eder. Fransızların adaleti yoktur (Djebar, 2003:54). Djebar'ın aynı romanda verdiği bir diğer örnekte de Berkane'nin resim dersinde yaşadığı bir olaydan bahsedilir. Kendilerinden deniz ve gemi manzarası çizmeleri istenen çocuklar, resimlerine Fransa bayrağını da eklemeyi unutmazlar. Kendi anavatanının rengini yeni öğrenen Berkane ise nasıl bir tepkiyle karşılaşacağından habersiz bir halde Cezayir bayrağını çizer. Bu durumu gören Fransız öğretmen Berkane'a ciddi bir şekilde tepki gösterir ve konuyu müdüre bildirir. Babası ise acil olarak okula çağrılır ve bu durumun tekrarlanması halinde polise şikayet edilmekle tehdit edilir (Djebar, 2003:47-63). Cezayir'de yaşanan bu durum Loomba'nın yaptığı şu tespitle uyumludur:

Kolonileştirilmiş olan toplumlar, kendilerine ait bir kültür mirasının olduğu kabul edilsin ya da edilmesin, bağımsız bir çizgide gelişim göstermeyi hak eden bir toplum olarak görülmemiştir (Loomba, 2000:110).

Öteki ile ilgili olarak Djébar'ın romanlarında dikkati çeken bir diğer unsur, bu kavramın yoğun olarak kadınlar çerçevesinden ele alınmasıdır. Kadın olarak *öteki* olgusunun işlenmesi bu durumun halk içine ne kadar nüfuz edebildiğini göstermektedir. Cezayirli kadın Avrupalı kadını, *öteki kadın* konumuna getirirken kendi içinde bulunduğu toplumsal gelenekleri, sahip olduğu ahlaki değerleri ve yaşam tarzlarını temel alır. *Öteki kadını* değerlendirirken onun cinselliğini, toplum içindeki yaşantısını, özgürlüğünü ve erkeklerle olan ilişkilerini ölçü olarak kullanır.

L'Amour, la fantasia'da *öteki kadın* toplum içindeki rahatlığı ve "biz"den farklı olarak insan ilişkilerindeki özgürlüğü sorgulanır. "Biz"de olmayan ölçütlerle yaşamını sürdüren *öteki kadın*'ın her şeyi dikkat çekicidir. Giyim tarzı, saç rengi, oturuşu, selam veriş ve buna benzeyen pek çok şey Müslüman Arap kadınının gözlemleri arasındadır. Müslüman Arap kadınının gözünde Batılı kadın ne kadar da özgürdür. *L'Amour, la fantasia*'da *öteki kadın* konumuna gelen Batılı kadın aynı zamanda da gizliden gizliye özenilecek bir imgedir:

Hem yıllardır arkadaşım hem de elini uzatıp onlar gibi, 'Güle güle Madam!' demeyi beceremiyorsun. Ben olsam, bir erkeğe bunu söylemezdim, ama benim gibi bir kadın karşısında neden olmasın? Kötülük bunun neresinde? Bazı şeylerimiz de "alafranga" olsun! Elbette Allah biliyor, ne peçesiz dışarı çıkabiliriz, ne kısa etek giyebiliriz, ne de elalemin önüne çıplak çıkabiliriz; ama neden onun gibi günaydın demeyelim, ya da sandalyeye onun gibi oturmayalım? (Djébar, 2003:31)

Böylece Arap kadın *öteki kadın*'a özenirken aynı zamanda kendi varlığını ve içinde yaşadığı kültür ve gelenekleri de sorgulama fırsatı bulur. Batılı kadının üstün olduğu inancı kendisine dayatılan Müslüman kadın kendi geleneklerinin ağırlığıyla durumu inkâr etme gücünden yoksundur:

Çömelmış kadın dinleyicilerden oluşan seyirci kitlesinin karşısında kibirli Avrupalı genç kız ve daha o zamandan geleneklere büyük bağlılık gösteren biz küçük kızların coşkusu; bizler ki, önümüzdeki yıl sıramız gelince evle meyve bahçesinden ibaret bir mekânda mahsur kalacaktık... (Djebar, 2003:38).

Müslüman Arap kadın Avrupalı kadına kıyasla özgürlükten yoksun da olsa, geleneklerinin ağırlığıyla ezilse de, aile kavramının temelini oluşturur. Cezayir Savaşında erkeklerden hiç de geri de kalmayan mücadeleci ve savaşçı bir tutum sergiler. *La Disparition de la langue française*'de Berkane'nin Cezayir bayrağının varlığından annesi tarafından haberdar edilmesi bu bağlamda çok manidardır (Djebar,2003:43). Böylece her ne kadar Batılı kadının pırıltısıyla Müslüman Arap kadınının gözleri kamaşmış olsa da, kendi değerinin de bilincindedir:

...bir süreliğine gözden düşmüş olsa da bizim aşiretimiz inceliğiyle, kadınların özgür olduğu yabancı ülkelerden üstündü (Djebar, 2003:35).

II.

DİL

II.1.ASSIA DJEBAR'IN FRANSIZ DİLİNE BAKIŞI

Assia Dejabr'ın her iki yapıtında da gözlemlediğimiz en yoğun konulardan biri de “dil”dir. Bir sömürge yönetiminde, bir sömürge insanı olarak yazarın anadil ve sömürgecinin dili konusundaki görüşleri aydınlatıcı olacaktır. Assia Djebar'ın yapıtlarında Fransızca'yı değerlendirmesi oldukça önemlidir. Çünkü Fransızca, yazarın hayatını, kişiliğini şekillendirmesine zemin hazırlamış ve yaşamının bugünkü oluşumuna yardımcı olmuştur.

Sömürgecinin dili olarak Fransızca, Cezayir halkına dayatılmış bir dildir. Halkın rızası alınmadan, sosyal yaşamın her köşesine yerleştirilmiş, okullar ve devlet dairelerinin resmi dili haline getirilmiştir. Bu, Fransa'nın uyguladığı bir politikadır ve sömürgeciliğini sağlamlaştırmak konusunda en önemli yardımcı konumundadır.

Bir ulusun diliyle kültürü arasındaki bağlar o kadar sıkıdır ki, yalnızca dil varlığının incelenmesiyle bir ulusun yaşayış tarzı, inançları ve gelenekleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Dil toplum için kültürün en başta gelen ögesidir. Anadil ulusu ulus yapan öğelerin en güçlüsüdür. Nasıl toplumda tüm ilişkiler anadil aracılığıyla sağlanırsa birey de ancak anadil sayesinde toplumun bir parçası sayılır. Toplum halinde yaşamak dili gerektirir. Öte yandan, dil olmazsa insanların bir arada yaşaması, bir toplumu oluşturması, anlaşmaların sağlanması imkânsızlaşır. Kısaca, dil insanlığın ve toplumun temel yapı taşlarındandır. Bir ülke için

varlığı ve önemi yadsınmaz, çünkü ulusu ulus yapar, kültürün bel kemiğini oluşturur (Aksan,2000:64).

Aksan'ın verdiği bu bilgiler, Fransa'nın dil politikasına verdiği önemi açıklar. Fakat Assia Djébar'ın hayatına bakıldığında Fransa'nın bu konudaki başarısı sorgulanabilir. Öncelikle Assia Djébar Cezayirli bir Müslümandır. Fakat burada asıl önemli olan, yazarın bir kadın olmasıdır. Fransızca tam bu noktada devreye girer. Yazarın hayatına nüfuz eder. Babası öğretmen olan Djébar yine onun tarafından bir Fransız okuluna yazdırılır. Böylece günümüze kadar gelen bir içsel ve dışsal mücadele başlayacaktır. İçsel mücadeledir çünkü yazar kendi dünyası ile ötekilerin dünyasında sıkışıp kalır. Dışsal mücadeledir çünkü yazar ülkesinin gerçeklerini dünyaya duyurur.

Assia Djébar'ın Fransızcaya bakışı hiçbir şekilde düşmanca değildir, fakat her zaman mesafelidir. Her şeyden önce o sömürgecinin dilidir. Sömürgeci ise ülkesini işgal eden, öldüren, yerli halkın varlığını görmezden gelen ve onların mutsuzluğuna sebep olandır. Böyle bir durumda Assia Djébar'ın Fransızcaya mesafesi anlaşılabilir bir sonuçtur:

Hiçbir insan, yabancı bir dilin dünya görüşü içine tamamen giremez, çünkü kendi dilinin dünya görüşünün baskısı altındadır. Kendi dilinin dünya görüşü ona egemendir, ona belli bir yön vermiştir (Akarsu, 1984:59-64).

Djebar yine de çift dilli bir yazar olarak çıkar karşımıza. Bütün yapıtlarını Fransızca yazar. Fransızcanın zenginliğini kullanır:

Fransızca konuşmak da benim için böyleydi işte... Çocukluğumdan beri yabancı dili, dünyaya ve dünyanın zenginliklerine açılan bir kapı olarak görmüştüm, ancak bu bazı durumlarda bana yönelmiş sivri bir mızrağa dönüşüyordu (Djebar,2003:152).

Bugünkü Assia Djebar'ın oluşumunda en büyük etken dildir. Dil ile sorgulamayı öğrenir. Bir genç kız olarak gizli mektuplaşmalarını Fransızca yapar. Gittiği okulla yaşadığı çevre arasında sürekli gelgitler yaşar. Ne tamamıyla Fransız'dır ne de Arap'tır. Çünkü her ikisinin de eleştirilecek yönleri vardır. Cezayir'i tek inciten Fransa değildir. Araplar da kendi kendilerine zarar verirler. Ülkesindeki kadınların mağduriyeti onun *öteki* 'lere yaklaşımını kolaylaştırır ve aynı zamanda acı çeken bu kadınların dramı onu köklerine de sıkı sıkıya bağlar.

Yazarın, *La Disparition de la langue française*'te laiklik kavramından söz etmesi oldukça dikkat çekicidir. Cezayir bağımsızlık savaşında esir düşen Berkane ve diğerleri tutsak buldukları ortamda Cezayir'de olan bitenler hakkında yorum yaparlar. O sırada birisi şu soruyu yöneltir:

Cezayir laik bir ülke olacak mı? (Djebar,2003:163).

“Laik” kelimesi Arapçada var olmayan bir kelime ve kavramdır. Bu sebeple orada bulunan hiç kimse “laik” sözcüğünü anlamaz. Bağımsızlık savaşı süresince varlığından dahi haberdar olmadıkları bu kelimenin izine 1990’lı yılların Cezayir’inde de rastlanmaz. Assia Djébar bu durumu Nadja’nın bakışıyla aktarır. Aşırı dincilerin baskın olduğu, bağımsızlığına rağmen refaktan uzak olan bu ülkede kullanılan Arapça da rahatsızlık vericidir. Nadja bu durumu kendi gözlemleriyle açıklar. Ona göre Arapçanın kin ve öfkeyle kullanılması, haykırılması kırıcıdır. Oysa ki Nadja bir süreliğine gittiği Ortadoğu’da, Arapçayı, çağdaş romanlarda, şiirlerde okumuş, en güzel şarkılarda dinlemiş ve konuşmuştur. Onun bildiği Arapça, anneannesinin tatlılıkla konuştuğu, en güzel aşk şarkılarının söylendiği Arapçadır. Bugün Cezayir’de böyle rahatsız edici bir şekilde haykırılan Arapçanın asıl Arapçayla alakası yoktur (Djébar,2003:157).

Arapça aşkın duyguların dilidir. Bir olayı anlatmada, bir gerçekliği kullanmada, ya da haykırırken, savaşırken kullanılan dil değil aksine yumuşaklığı, sevecenliği, duyguları, gözyaşını, şarkı ve duaları ifade ederken kullanılan dildir:

Bizim kadınlarımızın dili, onlar dua ederken ve iç geçirirlerken
aşkın ve canlılığın diline dönüşür (Djébar,2003:157).

Fransızcanın yeri ise aşktan uzaktadır. Djébar’ın belleğinde Fransızca tek bir sevda sözcüğü yoktur. Çünkü fethin anıları, aşkın imkânsızlığını pekiştirir (Djébar, 2003:155). Yazarın Fransızcayla duygusal anlamda hiçbir alışverişi olmamıştır. Yaşanan tüm acılar buna engeldir:

Fransızca bitmez tükenmez hazinelerinin hepsini bana sunmuş olabilir, ancak sevda sözcüklerinden bir tekini bile aklımda tutamıyordum... (Djebar, 2003:251)

Arapça ise ‘yakınlaştıran dil’dir (Djebar, 2003:113). Yazar, pek çok defa Arapçanın kendi ruhu üzerindeki iyileştirici etkisini dile getirir. Kadın erkek ilişkilerinde ya da arkadaşlıklarda dilin yakınlaştırıcı veya uzaklaştırıcı etkisi vardır. Yazar için Arapça bu konuda her zaman öndedir. Karşı tarafla yakınlık kurmak için tek başına yeterli olacak kadar güçlüdür:

Birdenbire bir hevese kapılıp erkekle aramdaki mesafeyi azaltmak istediğimde, bir takım mimiklerle sevimli davranmam bile gerekmiyordu. Anadile geçmem yeterli oluyordu: Bir ayrıntıdan bahsederken çocukluğa ait seslere dönmek, işbirliğine dayanan bir ahbablığın, belki arkadaşlığın ve mucizevî bir şekilde aşkın – neden olmasın – aramızda şekillenebileceğini gösteriyordu; hayatın iki kişiyi karşılaştırmasının iki kişi için de yarattığı tehlikeydi aşk (Djebar,2003:155).

Fransızca ise duygusal anlamda uzaklaştırıcı bir etkiye sahiptir. Fransızca yakınlık sözcüklerinin hiçbiri yazara ulaşamaz. Bazı zamanlarda ise Fransızca konuşmaktansa susmanın daha iyi bir etkiye sahip olduğunu savunur. Yani yazara Fransızcayla yaklaşmaktansa susarak yaklaşmak daha kolaydır:

Aynı anadili paylaştığımız bir erkek Fransızca konuşarak bana yaklaşmaya cesaret ettiğinde kelimeler maskeye dönüşüyor ve tasarlanan oyun başlarken dinleyici o maskeyi yüzüne geçirtmek zorunda kalıyordu. Aslında bana yaklaşmaya cüret ederken kendini saklayan oydu (Djebar,2003:155).

Karşı cinsten olmasının yanı sıra, bir de karşı saftan olmasıyla da iki terslik birden barındıran birileriyle olan ilişkimde, bazen yalnızca başka bir yerden gelmiş bir sevgilinin ketumluğu benim için bir anlam taşıyabiliyordu. Beni etkileyecek biricik söz sanatı, biricik silah buydu: Karşımdakinin, sürekli kendini ifade etmeye çalıştığı halde saygıdan ya da çekingenlikten dolayı gömüldüğü sessizlik değil, kendini ancak böyle ifade edebildiği için benimsediği sessizlik. Erkekle benim aramda dilin reddedilişi somutlaşıyor, ete kemiğe bürünüyor, aynı anda hem bir çıkış noktası, hem de hedeflenen nokta haline geliyordu (Djebar, 2003:154).

Djebar için yabancı dilde getirilmiş zararsız ya da saygılı yorumlar, tarafsız bir sessizlik kuşağından geçer. Yazarın hayatında olan arkadaş ya da yakınları, kullandıkları yüklü kelimelerle yazara ulaşamazlar. Söylenen sözler hiç söylenmemiş gibi anlamsızdır (Djebar, 2003:153).

Oysaki Arapçayla söylenen her söz, yazarın olayları hem akıyla hem kalbiyle görmesini sağlar. Ona kendini yuvasında hissettirir:

Bana geçmişini anlat ama Arapçayla (Djebar, 2003:113).

Her seferinde Arapçayı duygu dünyasında yücelten Djebar, diğer dilleri sadece somut yönüyle ele alır. Fransızca, İngilizce ve Yunancanın özelliği eksik ansiklopedik bilgiler sunmasıdır. Arapça ise yazar için masumiyetin temsilcisidir:

... deta büyük bir aşktan uzak kalır gibi uzak kaldığım Arapça yazıdan söz ediyorum. Yalnızca kutsal sözler için benimsediğim bu yazı Şimdi önüme masumiyeti anlatan bir pelr, mırılıtlardan oluşan karmaşık bir yol gibi seriliyor – diğerleri (Fransızca, İngilizce ya da Yunanca) bana çok söz barındıran ama asla yakıcı olmayan, kuşkusuz gerçekleri ama budanmış gerçekleri içeren yazılar gibi gelebilir ancak (Djebar, 2003:212).

II.2.SÖMÜRGEÇİNİN DİLİ İLE ULUSAL DİL ARASINDAKİ ÇATIŞMA

Sömürgecinin dili ile ulusal dil arasındaki çatışma başlıklı incelememizde her iki dil arasındaki mesafe tezimizin kaynağını oluşturan *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* adlı romanlarda işlenmiş ve hatta Djébar'ın içsel çatışmalarına da sebep olmuştur. Djébar her iki romanında da olayları Cezayirli kahramanların bakış açısından Fransızca olarak kaleme alır. Söz konusu tercihin nedeni bir Cezayirli olarak daha geniş kitlelere ulaşmaktır. O dönem yürüttüğü siyaset açısından Fransa Cezayir halkının anadilini yok saymış Fransızca'yı hem resmi hem kültürel dil olarak dayatmıştır. Bu durum doğru bir amaçla kullanıldığı takdirde Cezayir aydınına halkına hizmet etmek anlamında bir kazanım olarak geri döner. Bu kazanımlar, Fransızca'yı yine Fransızlara karşı kullanmak ve Fransızcanın yaygınlığı ve zenginliğiyle Cezayir'in haklılığını çok geniş kitlelere ulaştırmak olarak adlandırılabilir. Fakat bu Cezayir halkına kaybettirdikleriyle kıyaslanamayacak ölçüdedir. Djébar da bunun farkındadır. Yapıtlarını Fransızca olarak kaleme almasının nedeni vardır. *Öteki*'nin diline yine ona karşı koymak için “atalarının inancında haram kılınmayan tek melezliğe razı gelir: Dilin melezliği, kanın melezliği değil” (Djébar, 2003:171).

Askeri sömürgecilik, sömürgecinin hegemonyasını kurmada sadece ilk adımdır. Bu aynı zamanda masraflı bir yöntemdir ve sömürgeci için uzun vadede fazla bir yarar sağlamamaktadır. Bu sebeple, sömürgelerin durumlarını kabul etmelerini ve sömürgecilere bağlılıklarını sağlamak için izlenen pek çok başka strateji ortaya konmuştur. Dil hâkimiyetini kurmak da bunlardan biridir. Sömürgeci için işgal ettiği

ülkenin dili ile kendi dilinin yer değiştirmesi ona yayılmacılığında ve yerini sağlamlaştırma konusunda önemli faydalar sağlar. Bir ülkenin dilini değiştirmek, onu anadilinden uzaklaştırıp kendi dilini dayatmak demek, ülke insanının varlığının yerine kendi varlığını koymak demektir. Edmund Spencer'a göre dil, kimlik ve ülkeye bağlılık demektir; böylece fethedileni, fethedenin dilini öğrenmeye zorlayarak, onun kimliğini de değiştirmek mümkün olabilir (Berk, 2010:1). Djebâr'ın yapıtlarında anadile duyulan özlem daima hissedilir. Fransa'nın Arapça konusunda getirdiği kısıtlamalar ve Fransızca ile ilgili dayatmalara rağmen, roman kişilerinin kendi anadillerine bakışları değişmez. Fransızca yazarın ait olduğu kültürü yok edemez, çünkü bilgeliği temsil etmez. Bununla birlikte yine de aydınların yaşamında etkin bir rol oynar çünkü büyük bir anlam çeşitliliği ve zenginliği barındırır:

Duyusal eğitimimin ilk yıllarında gizli mektuplaşmalar Fransızca yapılıyor: Böylelikle babamın kazandırdığı bu dil bana çöpçatanlık yapıyor, o andan sonra öğrendiğim her yeni şey, birbiriyle çelişen, ikili anlamlar barındırıyor (Djebâr, 2003:12).

Kuzey Afrika'daki sömürgeleştirme hareketlerinde hep bir Haçlı Seferi ruhu bulunur. Bu politikanın göstergelerinden biri, Fas'ta ya da Cezayir'de İslamlaşmadan ya da Araplaşmadan daha az etkilenmiş olan Berberilerin, iyi birer Hıristiyan olacakları beklentisiyle taktik ya da stratejik nedenlerle kullanılmasıdır. Bir diğer gösterge ise iki din arasında yapılan ayırımdır. Bu ayırımın sonucu olarak Arap diline, Kuran'ın diline az önem verilir. Sömürge döneminde Arap dili okullarda seçmeli ders olarak okutulur. Öğrenciler için ağır bir engel oluşturan bu sınırlama zalimce bir

karar olarak görülmüştür. Özellikle Cezayir’de eğitilmiş Araplar için en önemli şikâyet konularından biri olmuştur. (Ferro, 2003:209)

1950 yılına doğru, Arapça çıkan yalnızca bir iki gazete ya da yayın kalmıştır. Arapça yazılı olmayan bir dil durumuna düşürülmüştür.

Kendi ülkesinde kendi dilinin düşürüldüğü konumdan halkı gibi Djebbar da rahatsızdır. Tüm bu hoşnutsuzluğu dile getirirken duygusal imgeler kullanır. Özellikle *L’Amour, la fantasia* adlı romanında, söz konusu olan “ben” değil “biz”dir. Djebbar, Fransızca’yı reddetmez. Bu dil onun üvey dilidir. Zira yazar, Fransızca sayesinde kendi hemcinslerinin kaderini paylaşmaktan kurtulmuştur. O diğerleri gibi daracık bir dünyanın esiri değil kendi özgürlüğünün sahibidir. Bunun yanı sıra Fransızca anadilin yerini asla tutmaz. Çünkü Fransızca yazarın hayatında duygusal hiçbir sözcüğün anlamını karşılayamaz. Ona göre Arapça ailesi gibi özlem duyduğu dildir. Fransızca ise ayrıcalık, duygusuz ve kurudur:

Fransızca benim üvey dilim. Beni kaldırımda terk edip kaçan, yok olan dilim hangisi?... Ülkü haline getirilen ya da gerektiği gibi sevilmeyen, panayırların tellallarının ya da yalnızca zindancıların ellerine bırakılan anne-dil!... Miras gibi kendimde taşıdığım tabuların ağırlığı altında, Arapça aşk şarkılarından yoksun buluveriyordum kendimi. Bu aşk söyleminden dışlandığım için mi, kullandığım Fransızca çorak geliyor bana? (Djebbar, 2003:247)

Cezayir'deki eğitim sistemi yerli halk ile Avrupalılar arasındaki kültürel farkı daha da arttırmıştır. 1895'te bir idari yetkili "yerli okullar asi ve yerini bilmeyen insanlar yetiştiriyor, gerek ekonomik açıdan, gerekse Fransız nüfusu açısından, yerlilerin eğitimi Cezayirlilerin sırtına ağır bir yük getirdiğinden, meclis yerlilere yönelik ilköğretimin kaldırılmasını dilemektedir", diyordu. 1944 yılına kadar okul sayısı artmaya devam etti. İşgal edilmesinden yüz yıl sonra, Müslümanların yalnızca %5,4'ü eğitim hakkında yararlanabiliyordu. Arap diline özel bir eğitim sistemi de mevcuttu. İdarenin iyi niyetinden yararlanan ve bir tür dinsel yatılı okul ve dinlenme yeri olan Kur'an okulları ve zaviyeler kuruldu (Ferro, 2003:232).

Diğer yandan 45.000 çocuğa Kuran okullarının dışında Arapça'nın eğitim dili olarak kullanıldığı 150 kadar medreseye Fransız yönetimi kuşkuyla bakıyordu. Medreselerdeki öğretmenlerin çoğu Tunus'taki Zeytuna Üniversitesinden mezundu ve Fransız okullarında Lübnan ya da Mısır'dan getirilen kitaplar aracılığıyla geçerli olan müfredatı kullanıyorlardı. Cezayirli gençler üniversiteyi okumak için Tunus, Mısır, Suriye ya da Kuveyt'e gitmek zorundaydılar; fakat yönetim bu gençlere pasaport vermemek için türlü bahaneler öne sürüyor, medreselere maddi yardım konusunda güçlük çıkarıyordu. Kara tahtaya Arapça yazı yazarken yakalanan ve iki yıl hapse yedi yıl gözetim altında kalma cezasına çarptırılan ulema eğitimi komisyonu başkanı gibi Arapçayı yasadışı öğretenler sık sık kovuşturmaya uğruyorlardı; bunun aksine zaviye ve Kuran okullarının gerici şahsiyetleri, Fransa'nın sömürgeci rolünü yerine getirmesine yardımcı oluyordu. Böylece yüz yıl süresince, paradoksal bir biçimde eğitimde ilerleme yerine gerileme görülmüştür.

1847’de “en azından, okuma, yazma ve sayma konusunda Arapça eğitim oldukça yaygınken”, 1944’te, her 9 Arap’tan 8’i okuma yazma bilmiyordu (Ferro, 2003:233).

Devlet Konseyi’nin 1933 tarihli kararıyla ve 8 Mart 1938 tarihli kararnameyle “yabancı dil” ilan edilen Arapça, bu dilin eğitimini verebilecek personelden bile yararlanamıyordu. Arapça sınıflarına notları en düşük öğrenciler alınıyordu. Arapça, İngilizce, Almanca, İspanyolcanın ardından ikinci sınıf bir dil konumundaydı. 1954’te bile, Cezayir’deki ilköğretim bölge müfettişleri şöyle yazarlar: “Ne yazılı olmayan bir tür şive olan diyalektal Arapça, ne ölü bir dil olan edebi Arapça ne de yabancı bir dil olan modern Arapça ilköğretimde zorunlu ders olarak okutulabilir”(Ferro, 2003:234). Assia Djébar ise öğretmen olan babasının isteğiyle Fransız okuluna yazılmıştır. Yazarın bugünkü durumunun en büyük mimarı gittiği bu okul ve aldığı Fransızca eğitimidir. Fransa’nın dil politikasına verdiği önemin haklılığına, Assia Djébar’ın kişisel gelişimi sayesinde tanık oluruz. Fakat Djébar Fransızcanın araladığı dünyanın kapılarından içeri girerken, kendi anadilini ve bu dilin temsil ettiklerini geride bırakmaz. Kendi öz kimliğinden ve kültüründen kopmaktan ziyade, Djébar yaşamına her iki kültürün de iyi yönlerini eklemiştir.

Bunula birlikte, Fransızcanın işgalcinin dili olması zulüm sistemine ait bu iletişim aracının Cezayirlileri ilelebet kötölemeye mahkûm gibi görünmesinin sebebidir. Cezayirlilere yönelen bütün Fransızca sözler ya hakaret, ya emir ya da tehditten ibarettir. Cezayirlilerle Fransızlar hep bu üç kelimenin ifade ettiği dünyalar çerçevesinde buluşmuşlardır (Memmi, 1996:68). Albert Memmi’nin belirttiği bu durum, Djébar tarafından da dile getirilir. Ona göre Fransızca duyguları dile

getirmede yetersizdir. Sömürgeleştirilen insanın duygu dünyasında, aşka ve sevgiye dair hiçbir şey çağrıştırmaz. Çünkü Fransızca sömürgecinin, yani zulmün ve kederin kaynağının dilidir. Yerli halk için başka bir anlam ifade etmez:

Dünün ışık geçirmeyen ortamına yerleşen dil, karşılıklı hiçbir aşk sözcüğünün telaffuz edilmediği insanlardan alınan ganimet... Daha dün haykırarak söylenen Fransızca sözler, yalnızca mahkûmlar tarafından mahkeme salonlarında kullanılıyordu. Hak aramayla, davayla, şiddetle ilgili kelimeler; sömürgecilerin kullandığı Fransızcanın sözel kaynağı (Djebar, 2003:248)

Fransızcanın Cezayirliler üzerindeki bu olumsuz etkisi bağımsızlık mücadelesinde Cezayir basınının Fransızca'yı kullanmaya başlamasıyla değişmiştir. Daha önce de işgalcinin dili olarak yadsınan Fransızca Cezayir'de yaşanan tüm olayları dünyaya duyurmakta kullanılmış ve böylece lanetli vafından sıyrılmıştır. Fransızcanın halk arasında yayılmasını sağlayan durum, Cezayirlilerin Fransızlara karşı verdiği mücadele olmuştur (Memmi, 1996:68).

Bundan böyle Fransız dilini kullanmak artık bir ihanet ya da işgalciye boyun eğmek anlamından kurtulur. Devrim mesajlarının halka iletilmesi için bağımsızlık mücadelesinin hizmetine girer. Bir zamanlar yerli halk üzerinde yapılan psikopatolojik çalışmalara göre duyulan her Fransızca ses, bir hezeyanı, mahkûmiyeti ve reddi ifade ederken, bağımsızlık savaşıyla birlikte Fransızcanın aklanması için yoğun bir çalışmanın başladığı görülür. Fransız otoriteleri bu olay karşısında bir şey yapamazlar. Çünkü modern, devrimci bir savaşın harekâtla ilgili

fikirlerini Arapçanın ifade etmekten aciz olduğunun ispat edildiğini sanırlar (Memmi,1996:68).

1954 öncesinde Arapça konuşmak, kültür emperyalizminin dili olarak Fransızca'yı reddetmek, kendini farklılaştırmanın, ulusal varoluşun şeklidir ve gerçek aracıdır. 1956 Ağustosunda çatışma ortamı, Arapçayı kutsal olmaktan, Fransızca'yı da lanetli olmaktan çıkarır. Ulusun yeni dili artık kendini birçok koldan duyurabilir (Memmi, 1996:69). Gerek yazılı gerekse radyolar aracılığıyla sözlü olarak yapılan Fransızca yayınlar sayesinde daha geniş kitlelere ulaşılmış ve Cezayir'in haklılığı daha rahat ifade edilmiştir. Djebbar da bu durumdan yararlanmıştır. Yazar tüm romanlarını Fransızca yazmıştır. Çünkü Arapçayla yazılan yapıtlar sadece bir bölgeye hitap edecektir. Oysa bağımsızlık sürecine katılmış bir kimse olarak Djebbar, yazdıklarının tüm dünyaya ulaşmasını dilemektedir. O, halkının yaşadıklarını, sömürgeciliği, ezilmiş toplumu ve hatta ezilen Müslüman kadını anlatmak ister. Bu amaç doğrultusunda, Fransızca onun en önemli kaynağı olmuştur. O en büyük mücadelesini Fransızca yazarak vermiştir. Sömürgecinin diliyle, sömürene karşı, sömüren okusun diye yazar. Böylelikle sınırların ötesine uzanabilecek ve halkının sesini daha iyi duyurabilecektir:

Düşman dilde yazmak, dosdoğru önüne bakarak, mırıltılı bir monoloğu kaydetmek değil artık; bu alfabeyle yazmak, dirseğini kendi önünde uzak bir yerlere, engellerin ötesine dayamaya benziyor- kaldı ki, bu ani değişiklikle yazı da kırılıyor (Djebbar, 2003:248).

Fakat Djébar bu dilde yazmanın zorlukları olduğunu da belirtir. Djébar'ın Fransızcanın varlığını ve getirilerini reddetmemiş olması, bu dille kendi özyaşamöyküsünü yazarken rahatsız olmayacağı anlamına gelmemektedir. Sömürgecinin diliyle yazmak Assia Djébar'ın üzüntü duyduğu bir durumdur:

İnsan yalnızca Fransızca kelimelerle kendi yaşamöyküsünü anlatmaya başlayınca, bir bedene diri diri otopsi yapmak için ağır ağır işleyen bir neşterle teninden fazlasını gözler önüne seriyor (Djébar, 2003:188).

Albert Memmi de bir sömürge ülkesinin yazarı olmanın düşünülenden daha zor olduğunu ifade eder. O sömürgeleştirilen insanların tüm bilinmezlik ve imkânsızlıklarının büyütülmüş bir görüntüsü olarak vücut bulmuştur. Dilini yazılı yapıtlarında yeniden canlandıracak derecede kullanmayı öğrense bile, kim için, hangi halk için yazacaktır? Kendi dilinde yazmayı sürdürmesi sağır insanlardan oluşan topluluk önünde konuşmaktan farksız olacaktır. Çünkü insanların büyük bir bölümü kültürsüzdür, herhangi bir dilde okumaz, orta sınıf ile bilginler ise sadece sömürgecinin diline kulak verir. Geriye kalan tek çözüm sömürgecinin dilinde yazmaktır (Memmi, 1996:103).

II.3.FRANKOFONİ KAVRAMI

“Frankofoni” terimi ilk kez 1880 yılında Fransız coğrafyacı Onésime Reclus tarafından, yeryüzünde Fransızca konuşulduğu bölgeleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bugün ise frankofoni sözcüğünün en sık kullanılan üç tanımı vardır:

1-Coğrafi tanım: Bilinen en eski tanımdır. Hâlâ geçerlidir çünkü sömürgecilik sonrasında da Fransızca varlığını korumaktadır.

2-Kültürel tanım: Fransızca, farklı toplulukları birbirine yaklaştıran ve karşılıklı kültürel alışverişi sağlayan bir bağ olarak görülmüştür.

3-Siyasi tanım: Frankofoni terimi siyasi bir boyut kazanmıştır. Uluslararası alandaki varlığını sürdürür. Fransızca konuşan ülkeler arasında ekonomik işbirliği sayesinde geliştirmeyi amaçlar.

Frankofoni kavramı, Fransız dilini gerek anadil, gerek resmi dil, gerekse de kültürel dil olarak kullanan insanları temsil eder (Njike, 2003:10-12).

Simgeleşmiş beş devlet adamı, Tunuslu Habib Bourguiba, Kamboçyalı Norodom Sihanouk, Nijeryalı Hamani Diori, Lübnanlı Charles Hérou ve Senegalli Léopold Sédar Senghor sömürge yönetiminden kurtulduktan sonra Fransa’yla kültürel ve ekonomik bağlarını korumayı dilediklerini ve diğer kıtalardaki frankofon ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi hedeflediklerini dile getirmişlerdir. Böylece Frankofoni Ajansı’nın kuruluşuna öncülük etmişlerdir:

Senghor, “Sömürgeciliğin yıkıntıları arasında bu yararlı aracı bulduk: Fransız dili” derken, sömürgecilik sonrası dönemde Fransa ile ilişkilerini Fransızca aracılığıyla düzenlemeye çalışacaklarını vurgulamıştır.

Frankofoni Ajansı 1970’te Niamey Antlaşmasıyla kurulmuştur. Üye ülkeler arasındaki dayanışmayı sağlayacak çok yönlü bir işbirliği geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dilsel ve kültürel çeşitliliğin gerekliliğine inanan bu kuruluş, aynı zamanda ilerlemeyi, barışı ve Fransız dilinin yaygınlaşmasını da hedefler. Bu amaç doğrultusunda birçok alt kuruluş mevcuttur:

- 1- Hükümetlerarası Frankofoni Ajansı,
- 2- Üniversitelerarası Frankofoni Ajansı,
- 3- Uluslararası Fransızca Konuşan Başkent Belediye Başkanları ve Sorumluları Derneği,
- 4- İskenderiye Senghor Üniversitesi,
- 5- TV5 Televizyon Kanalı.

Bu kuruluşlar, demokrasinin oluşturulması ve geliştirilmesi, çatışmalara karşı tedbir alınması, hem devletlerin hem de insanların haklarına destek sağlanması, kültürler ve medeniyetler arası diyalogun artırılması, halkların birbirleriyle kaynaşması, ekonomilerin gelişmesi için işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi, eğitimin yaygınlaştırılması gibi konularda yoğun faaliyet gösterirler.

Frankofoni Ajansı’nın görevleri ise, dilsel ve kültürel işbirliğinin artırılması ve Fransız dilinin yaygınlaştırılması, barışın, demokrasinin ve insan haklarının

geliştirilmesi, eğitimin desteklenmesi ve istikrarlı ilerleme için işbirliğidir yapılmasıdır.

Frankofoni Ajansı'nın istatistiksel verilerine göre dünyada yaklaşık 182 milyon insan frankofondur. Frankofon ülkeler beş kıtaya yayılırlar. Bunlar, Batı Afrika, Orta Afrika, Büyük Göller Afrikası, Hint Okyanusu, Arap Ülkeleri, Güneydoğu Asya, Pasifik Okyanusu, Karayipler, Kuzey Amerika, Avrupa'dır (Njike, 2003:10-12).

Batı Afrika sekiz frankofon ülke içerir. Bunlar, Bénin, Burkina, Faso, Fildişi Sahili, Gine, Mali, Niger, Senegal ve Togo'dur. Bu bölge, XV. yüzyılda Portekizli denizciler tarafından keşfedilmiştir. Daha sonra toprakların büyük bir kısmı Fransız ve İngiliz hâkimiyetine girmiştir. Böylece köleliğe son verilmiş, sömürgecilik dönemine girilmiştir. Bu durum ise 1958'de son bulmuştur (Njike, 2003:14).

Senegalli yazar ve devlet başkanı Léopold Sédar Senghor, Batı Afrika'nın en ünlü frankofon yazarlarından. Fransa'da aldığı başarılı bir eğitimden sonra, doçentliğini edebiyat üzerine yapmıştır. 1945'te *Chants d'ombre* (Gölge ŞarkılarıI,1945) adlı ilk derlemesini yayınlamıştır. Daha sonra bunu, zencilik kavramını geliştiren, Afrika'nın kültürel değerlerini iyileştirmeye çalışan *Hosties Noires* (Siyah Ekmek,1948), *Éthiopiennes* (Etiyopikler, 1956), *Nocturnes* (Gece Duası, 1961) romanları izlemiştir. Senghor, zencilik kavramını eskiden köle olan, Afrikalı siyah insanların kültürel ve tarihi birliği olarak tanımlar. Senghor'a göre her toplumun insanlığın dengede kalması için karşılıklı olarak birbirine vereceği ve kendisine ait olan öz değerleri vardır (Njike, 2003:20).

Orta Afrika dört frankofon ülke içerir. Bunlar, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Gabon, Çad'dır. İlk kez XV. yüzyılda Portekizliler tarafından keşfedilmiş ve bu bölgede köle ticareti yapılmıştır. Sömürgecilik ise XIX. yüzyılın sonunda başlamıştır. 1885'te Berlin Kongresinde Almanya Kamerun'u, Fransa ise diğer ülkeleri ele geçirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Kamerun, İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmıştır. 1960'ta bağımsızlıklarını elde edene kadar sömürge yönetimi devam etmiştir (Njike, 2003:36).

Orta Afrika'nın en tanınmış yazarı Mogo Beti 2001'de Kamerun'da ölmüştür. Tüm hayatı mücadelelerle geçen bu frankofon yazarın romanlarında en çok işlediği konu sömürgeciliktir. Ayrıca Afrikalıların yaşadığı maddi sıkıntıları ve ahlaki çöküntüyü anlatır. Bağımsızlığın elde edilmesi ile de yönetimi ele geçiren diktatörleri eleştirmiştir. En bilinen romanı *Ville Cruelle* (Acımasız Şehir,1954)'dir (Njike, 2003:44).

Büyük Göller Afrika'sı üç frankofon ülkeye sahiptir. Bu ülkeler, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda'dır. Bu bölge ilk olarak XV. yüzyılda Avrupalı tüccarlarla karşılaşmıştır. 1885 yılında Berlin Kongresiyle Demokratik Kongo Cumhuriyeti, I. Dünya Savaşıyla da Burundi ve Ruanda Belçika hâkimiyetine girmiştir. 1960 yılından itibaren bağımsızlıklarına kavuşan bu ülkeler, Cumhuriyeti ve çok partili hayatı deneyimlemiş olmalarına rağmen, özellikle Ruanda'da çok geniş çaplı etnik çatışmalar meydana gelmiş ve bu durum soykırımla sonuçlanmıştır. Bir milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir (Njike, 2003:56).

Büyük Göller Afrika'sının en tanınmış frankofon yazarlarından Vumbi Yoka Mudimbe, "Gri Edebiyat" yazarları arasındadır. Bunun anlamı, çok zengin nitelikte bir edebiyatın yazıya dökülmemiş olması, yayımlanmamış ya da çok az yayımlanmış olması demektir. En bilinen romanı *Entre les eaux* (Suların İçinde,1973)'dur (Njike, 2003:62).

Hint okyanusu bölgesi altı frankofon ülke içerir. Bu ülkeler, Comores, Madagaskar,-Maurice, Mayotte, La Réunion, Seychelles adalarıdır. Bu bölgenin ilk yerleşimcileri Bantulardır. Daha sonra Shiraziler, Malezyalılar, Hintliler, Çinliler ve hatta Avrupalılar ve Afrikalı köleler bulunmuşlardır. Batılıların gelip yerleşmesiyle toprakların büyük bir kısmı sömürge olarak yönetilmiştir. Kölelik 1848'den itibaren ortadan kalkmış, 1960'tan itibaren ise bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Njike, 2003:70).

Jean-Joseph Rabearivelo Madagaskar'ın en ünlü yazarıdır. 1901'de doğmuş ve 1937'de ölmüştür. Ölmeden birkaç yıl önce bugün birer başyapıt olarak kabul edilen Fransızca şiirler kaleme almıştır. Bu şiirlerde daha çok yazarın ölüm düşüncesiyle meşgul olduğu görülür. *Presque - songes* (Yarım Düşler, 1934) ve *Traduit de la Nuit* (Geceden Gelen, 1935) en önemli eserleridir (Njike, 2003:76).

Arap ülkelerinde ise sekiz frankofon ülke bulunur. Bu ülkeler, Cezayir, Djibouti, Mısır, Lübnan, Fas, Moritanya, Suriye ve Tunus'tur. Arap frankofon ülkelerinin birçoğunun tarihi çok eskilere dayanır. Günümüzde bu bölgeler önemli bir siyasi ve ekonomik rol oynamaktadırlar. Mısır dışında tüm Arap ülkeleri Fransa

yönetimi altında bulunmuşlardır. Cezayir 1962'deki bağımsızlığına kadar Fransa'nın bir parçası olarak görülmüş olsa da sömürgecilikle yönetilmiştir. Tunus ve Fas da 1956 yılına kadar Fransa'nın koruması altında kalmıştır. Suriye ve Lübnan'ın yönetimi ise 1941-43 yılları arasında Birleşmiş Milletler tarafından Fransa'ya bırakılmıştır (Njike, 2003:88).

Necib Mahfouz, Nobel ödülü alan ilk Arap yazardır. "Nil'in Zola'sı" diye adlandırılmıştır. Romanlarında ezilmiş insanların hayatını gerçekçi bir şekilde aktarmıştır. Ayrıca kadınların özgürlüğü hakkında da çekinmeden yazmış ve bazı dini çevrelerin tepkisini üzerine çekmiştir. En bilinen romanları arasında *Le Passage des Miracles* (Mucizeler Geçidi,1947) ve *Miroirs* (Aynalar,1972) bulunur (Njike, 2003:94).

Tahar Ben Jelloun frankofon edebiyatın en önemli yazarlarından biridir. *La Nuit Sacrée* (Kutsal Gece,1987) ile Goncourt ödülünü almıştır. Edebiyatın her alanında varlık göstermiştir. *La Réclusion Solitaire* (Yalnızlık Hapsi,1976), *La Plus Haute des Solitudes* (Yalnızların En Büyüğü,1977) yapıtlarından bazılarıdır (Njike, 2003:94).

Lübnan kökenli yazar Amin Maalouf *Le Rocher de Tanios* (Tanios Kayası,1993) adlı yapıtıyla Goncourt ödülünü almıştır. *Léon L'Africain* (Afrikalı Leo,1986), *Samarcande* (Semerkant,1988) ve *Les Jardins de lumière* (Işık Bahçeleri,1991) gibi yapıtlarında çok kültürlülük hâkimdir (Njike, 2003:94).

Güneydoğu Asya bölgesi ise üç frankofon ülke barındırır. Bunlar Kamboçya, Laos ve Vietnam'dır. XIX. yüzyıldan itibaren Fransa bu bölgeleri sömürge olarak yönetmek üzere fethetmiştir. II. Dünya Savaşında Çin'inde savaşı çıkmış ve bunun sonucunda Fransa 1954'te bu bölgenin bağımsızlığını kabul etmiştir (Njike, 2003:112).

Pham Duy Güneydoğu Asya'nın en önemli frankofon şairlerinden biridir. Pek çok şiiri ülkesinde şarkı olmuş fakat siyasi sebeplerle ülkesinden uzun yıllar sürgün edilmiştir. Vietnam'daki yabancı şarkıların çoğu Pam Duy'un şiirlerinden çeviridir (Njike, 2003:118).

Kim Lefèvre ise *La Métisse Blanche* (Beyaz Melez,1989) adlı yapıtıyla frankofon edebiyata dâhil olmuştur. Bu yapıtta Vietnam'da geçen ilk yirmi beş yılını anlatmış ve kızların toplumdaki durumu, Evlilik dışı çocuklar ve melezlik konularını işlemiştir (Njike, 2003:118).

Pasifik Okyanusu bölgesi adalar topluluğu şeklinde bulunur. Yeni Kaledonya, Fransız Polinezyası, Vanuatu, Wallis ve Futuna, XVIII. yüzyılda Avrupalı kâşifler tarafından keşfedilmiştir. Buradaki doğal kaynakların zenginliği Fransa, İngiltere, Hollanda ve daha sonra Avustralya arasında büyük rekabetlere sebebiyet vermiştir. Vanuatu iki sömürgeci hâkimiyetine girdiği için iki dillidir. Fakat Yeni Kaledonya, Wallis ve Futuna ve Polinezya'nın bir kısmı sadece Fransa'nın egemenliği altına girmiştir (Njike, 2003:126).

Yeni Kaledonyalı yazar Jean Mariotti, Fransız edebiyatının en büyüklerinden kabul edilir. *Les Contes de Poindi* (Poindi Masalları) ve *Remords* (Vicdan Azabı) en bilinen yapıtları arasındadır (Njike, 2003:132).

Karayipler'deki frankofon ülkeler Guadeloupe, Guyana, Haïti ve Martinik'tir. Bu bölgenin ilk yerleşimcileri Hinlilerdir. XVII. Yüzyıldan itibaren Avrupalılar Amerika'ya yerleşmeye başlamışlar ve bu dönemden sonra kölelik sistemine geçilmiştir. Üç milyondan fazla Afrikalı Amerika'ya getirilirken ölmüştür (Njike, 2003:138).

Aimé Césaire 1913'te Martinik'te doğmuştur. 1934'te Senegalli yazar Léopold Sédar Senghor, Birago Diop ve Guyanalı Léon Gontron ile birlikte ilk kez 'zencilik' (Néritude) kavramını ele aldığı *L'Étudiant Noir* (Siyah Öğrenci) dergisini kurmuştur. Césaire'e göre bu kavram zencilerin kültürel asimilasyonunun reddedilişini ifade eder. *Discours sur le colonialisme* (Sömürgecilik Üzerine Söylev,1950) en önemli yapıtlarındandır. Sömürgeciliği yoğun olarak işler ve eleştirir (Njike, 2003:144).

Kuzey Amerika'nın frankofon ülkeleri Kanada (Québec, Nouveau-Brunswick) ve Louisiana'dır. Québec, Nouveau-Brunswick ve Louisiana sömürgeciliğin en yoğun olduğu dönemde keşfedilmiştir. 1803'te Louisiana 15 milyon dolara Napolyon tarafından Amerika'ya satılmış, XIX. yüzyılda ise Québec ve Nouveau-Brunswick İngiliz ve Fransız yerleşimciler tarafından paylaşılmıştır (Njike, 2003:152).

Frankofon Kanada'nın en bilinen yazarlarından biri olan Antoinine Maillet *Pélagie la Charrette* ile 1979'da Goncourt ödülünü almıştır. Kanada'da Fransız dili adına yaptığı çalışmalar ona uluslararası frankofon çevrelerde büyük saygınlık kazandırmıştır. *Par derrière chez mon père* (Babamın Ardından,1972) ve *Les Cordes de bois* (Sazın Telleri,1977) romanlarından bazılarıdır (Njike, 2003:158).

Avrupa'nın frankofon ülkeleri ise Belçika, Lüksemburg, Monaco, İsviçre ve Val d'Aoste' tur. Georges Simenon Belçika'nın en ünlü romancılarından. 200'den fazla roman yayınlayan yazar, on yedi farklı takma ad kullanmıştır. Aynı zamanda televizyona uyarlanan Maigret karakterinin yaratıcısıdır (Njike, 2003:172).

Fransız dili ile tüm frankofon yazarlar dünyaya açılma fırsatı bulmuşlardır. Frankofon olan bu ülkelerin çoğunluğu Fransızcayla işgal, sömürgecilik ya da köleleştirme durumları aracılığıyla tanışmıştır. Frankofon edebiyatın en yoğun işlediği konuların başında ise sömürgecilik ve sömürülen insanların durumları gelmektedir.

Öte yandan Fransızca sayesinde frankofon yazarlar dünyaya açılabilmiştir. Böylelikle, dünyaya kendilerini tanıtmaya ve haklılıklarını gösterme fırsatı bulmuşlardır. Bu durumdan yararlanan en önemli yazarlardan biri de Assia Djebar olmuştur. Fransa'nın Cezayir'deki sömürge yönetimi sırasında meydana gelen olayları okuyucuya sunan yazar, halkının maruz kaldığı bu süreçte yaşadığı duygusal karmaşaları da işler.

Başta Fransa olmak üzere, tüm dünyada kabul gören Assia Djebar, Arap kimliğiyle Fransızca yazmıştır. Bundan yola çıkarak ‘francographie’ terimini üretmiştir. Yazarın bu terimle ifade etmeye çalıştığı şey; Fransızca yazıp Fransız olmayan bir sesle söylemek, Arapça olmayan bir alfabeyle yazıp, Arap kulağıyla dinlemektir. Yani, Fransızca’yı yalnızca kendini ifade için kullanmaktadır (Gruber, 2006:26).

III.

KİMLİK

III.1.SÖMÜRGE ÜLKELERİNDE KİMLİK

Kimlik, doğuştan devralınan mirastır, ancak her nedense insanlar, kimlikleri üzerinde bütün ömürleri boyunca kafa yorurlar; bazıları doğuştan sahip oldukları fiziksel özellikleri vurgular, kültürel mirasını sahiplenir, içinden geldiği toplumun örf ve âdetlerine koşulsuz uymaya çalışırlar; bazıları ise yerlerinden yurtlarından kopup başka yerlere gider, yabancıları oldukları insanların arasında yaşamak durumunda kalırlar. Onlar ömürleri boyunca kimlikleri üzerinde düşünmeye devam eder ve onu oluşturmayı sürdürür (Çetin, 2008:17).

Assia Djebar, Müslüman Arap kadın yazar kimliğiyle karşımıza çıkar. İncelediğimiz her iki romanda da kadın kimliğini yansıtır. Cezayir laik olmayan bir ülkedir. Assia Djebar ise bu kavramı kendi kimliğinde oluşturmayı başarmış ve bunu kendi halkının tamamı için istemiştir. Ülkesindeki geleneklerin ağırlığının ve dininin yanlış yorumlanmasından dolayı oluşan baskının kalkması için, yapıtlarında yerli kadınların durumlarını yansıtmış ve eleştirmiştir.

Çocukluğundan günümüze kadar geçen zamanda, Assia Djebar hem sömürge dönemine hem de sömürgecilik sonrası döneme tanıklık etmiştir. Kendisine ait kimliği oluşturmasında en önemli etken bu ilk dönemdir (Sömürgecilik). Sömürge döneminde yerli insanların düşürüldüğü durumu gözlemleme fırsatı bulması, her iki toplum arasında kıyaslama yapma imkânı elde etmesine sebep olmuştur. Öncelikle, Cezayir halkının sömürgeciler tarafından ezilmesi, ikinci sınıf muamele görmesi, dillerinin değiştirilmesi, ekonomik anlamda zor durumda bırakılmaları, ülkenin tüm

nimetlerinden Avrupalı yerleşimcilerin yararlanması, Assia Djébar'ın sömürgeciyi *öteki* olarak adlandırmasına ve onlarla arasına belli bir mesafe koymasına neden olmuştur (Djébar, 2003:34).

Diğer taraftan ise kendi halkını gözlemler. Ona göre Araplara tek zarar veren Fransa değildir. Araplar kendi kendilerine de zarar verirler (Djébar, 2003:11). Toplum içerisinde kadınların düşürüldüğü durum, onların bir tehlike olarak görülmesi, varlığının yadsınmak istenmesi ve tüm bunların dinin ardına sığınarak gerçekleştirilmesi Assia Djébar'ın eleştirileri arasındadır.

Her iki toplumu da babası tarafından gönderildiği Fransız okulu sayesinde gözlemeleme fırsatı bulan Assia Djébar, ne tamamıyla Fransız ne de Arap'tır. Ona göre yukarıda belirtilen durumlar her iki toplumun da eleştirilecek yönleri ve hataları olduğunu kanıtlar (Djébar, 2003:11).

İçinde bulunduğu bu çok kültürlü ve çift dilli ortamda, yazarın hayatında sadece olumsuzluklardan bahsetmek mümkün değildir. Assia Djébar, gittiği Fransız okulu sayesinde Fransızca'yı öğrenmiş ve 'okuyor' bahanesiyle diğer yaşlılarının kederini paylaşmaktan kurtulmuştur (Djébar, 2003:211). Arap toplumunda kadınların genç kız olduktan sonra tanımadıkları insanlarla evlendirilmeleri, başka erkeklerle konuşmalarının bile onların öldürülme sebebi sayılması, eve kapatılmaları, çarşafa girmeleri gibi durumlar yazarın hayatının gerçekleri olmalarına rağmen, o, Fransız okuluyla bu zorlukları aşma imkânı bulmuş, Fransız diliyle sınırlarını aşabilmiştir.

Bu sebeple sömürgecinin dili ve özgürlüğü yazara kendi özgürlüğünün yollarını açmıştır (Djebar, 2003:152).

Assia Djebar sömürgeciyi kendi duygu dünyasında hiçbir yere koyamasa da, toplum içinde yaşamını onun sayesinde dilediği gibi sürdürür ve Fransa'nın kendisine kazandırdığı bu özgürlüğü inkâr etmez. Aynı şeyi kendi toplumu için de ister. Kendi toplumunun kadınlarının Batılı kadından hiçbir eksiği yoktur ve en az onlar kadar medenice bir yaşamı hak eder (Djebar, 2003:31).

Sonuç olarak Assia Djebar Müslüman bir Arap kadın kimliğinde bir Batılı kadar özgür ve aktif olmayı başarmış ve diğer tüm Müslüman kadınlara örnek olmuştur.

Yazarın kendisi için özgürce seçtiği bu yaşama adım atmasında en büyük etken ailesi, özellikle babası olmuştur. Yazarın ailesi diğer Cezayirliyle kıyaslandığında daha ılımlı ve yumuşaktır. Yerli halk için tabu sayılan bazı yasakları yıkmayı bilmiş ve bunu yine Fransızlarla olan etkileşim sayesinde gerçekleştirmiştir. Yazar babasının kendisine açtığı kapılardan dolayı ona hayrandır. Arap toplumlarında babaların ve erkek kardeşlerin kız çocukları üzerindeki söz hakkını, yazar babası sayesinde kendi elinde tutar. Djebar'ın ailesinde Fransızlarla olan iletişim sayesinde pek çok değişim yaşanır. Mektupların üzerine 'ev' yerine eşin adının yazılması, annenin Fransızca öğrenip konuşması ve eşine adıyla hitap etmesi, kızlarının Fransız okuluna gitmesi sayesinde eve kapatılmaması ve çarşaf giymemesi gibi... Tüm bu değişimler sömürgeci ile kurulan iletişim sonucu elde edilir (Djebar, 2003:49).

La Disparition de la langue française'de ise Berkane devrim dönemini ve sonrasını yaşamış biri olarak karşımıza çıkar. Berkane çocukluk döneminde sömürge yönetiminin pek çok kötülüğüne tanık olur. Bu durum ve ailesinden öğrendikleri onu sömürgecilerle savaşın tam ortasında buluşturur. O dönemde tüm Cezayir halkı uyanışa geçmiştir. Berkane'ın ailesi de bunlardan biridir. Berkane Cezayir'e ait bir bayrak olduğunu evinde annesinden, Fransızların adaletine asla güvenilmeyeceğini ise ağabeyinden, bir gün bağımsızlığa kavuşulacağını ise babasından öğrenir. Böyle bir ortamda çocukluğunu geçiren Berkane, on altı yaşında direnişçilerin yanında saf alır (Djebar, 2003:54). Hayatının yirmi yılını Fransa'da geçirir. Ülkesine bağlılığı onu Fransızların arasında yaşamaktan ve bir Fransız'a aşık olmaktan alıkoymaz. Yirmi yıl sonra ülkesine döndüğünde geçmişiyle yüzleşmeye başlar. 1990'lı yılların Cezayir'inde huzur ve barış ortamı değil, aşırı dincilerin yarattığı gergin ortam hâkimdir.

Birçok milliyetçi ve sömürge karşıtına göre, özgürlük, Avrupa kökenli sömürgeciliğin küçük düşürdüğü ve bozduğu kültürel kimliklerin keşfine ya da iyileştirilmesine bağlıdır. Stuart Hall bunu "Ortak bir tarihe ve atalara sahip bir halkın ortaklaşa barındırdığı bir tür toplu 'hakiki benlik'" arayışı olarak ya da Fanon'un sözcükleriyle, "varlığı hem kendi nezdimizde hem de başkalarının nezdinde itibarımızı iade eden bir görkemli çağ" arayışı olarak tanımlar. Böyle bir arayış sömürgecilik karşıtı mücadeleler ve yanı sıra sömürgecilik sonrası kimlikler açısından zorunludur.(Loomba, 2000:208).

Bununla birlikte Berkane'in Fransa'da geçirdiği yirmi yıl ona kendi kimliğini kaybettirmez, fakat kendi kimliği de onun bir Batılı gibi yaşamasına engel olmaz. Marise'le yaşadığı aşk buna örnektir. Berkane'in diğer Müslüman Arap erkeklerinden bir farkı vardır. Nadjia'yla yaşadığı aşk ile bu farklılık göze çarpar. Aşkı yaşamak için evliliğe gerek duymazlar. Arap toplumlarında, normalde kadının öldürülmesiyle sonuçlanacak olan bu ilişki tarzına Berkane bir Müslüman Arap erkeği olarak normal gözüyle bakmış ve bunu yadsımamıştır. Berkane diğer Arap hemcinslerinden bu yönüyle ayrılır (Djebar,2003:132).

Romanın bir diğer dikkat çeken karakteri ise Nadjia'dır. Nadjia 1990'lı yılların Cezayir'inde yine o dönemde yaşayan Arap kadınlarından çok farklıdır. Onun bir Batılıdan hiçbir farkı yoktur. Müslüman Arap kadın olarak bir Batılı gibi yaşamını sürdürür. Aynı anda iki kimliği içinde barındırır. Nadjia'nın bu rahat ortamının kökeni aile yaşamından ve yurt dışında yaşamasından gelir. Nadjia'nın büyükbabası zengin bir adamdır ve aile ortamında barış ve huzur hâkimdir. Ta ki büyükbaba direnişçiler tarafından öldürülene kadar (Djebar, 2003:119).

Yaşamının geri kalanını yurt dışında geçiren Nadjia'yı Berkane'la en çok yaklaştıran şey ise 'dil' dir. Birbirlerine anılarını anlatırken ve aşkı yaşarken kullandıkları dil Arapçadır. Arapça her ikisinin de kendi köklerine duydukları özlemi giderir ve duygularını harekete geçirir (Djebar, 2003:113).

Gerek yazarın, gerekse romanlarında yansıttığı kahramanların kimliğinde göze çarpan şey, hepsinin kültürüne sevgi ve özlemle bağlı olmasıdır. Fakat bu bağlılık,

onları, konunun başında belirtilen zorlukları eleştirmekten alıkoymaz. Onlara göre bu durum onların özgür ve medeni bir şekilde yaşamalarına engel olmamalıdır. Bu sebeple Müslüman bir Arap kadını ya da erkeği olarak aynı zamanda bir Batılı gibi yaşayabilmek kişinin kendi tercihi olabilmelidir.

III.2.KİMLİK VE KADIN

Müslüman kadın imgesi Assia Djebar'ın romanlarında en çok vurgulanan konulardan biridir. Djebar, ülkesinde yaşanan savaşları, devrimi, işgali, direnişi, sömürgeciliği anlatırken, kadın imgesinden nadiren uzaklaşmıştır. *L'Amour, la fantasia* da geleneklerine sıkı sıkıya bağlı Cezayirli Arap kadınları ve hayranlıkla izlediği Fransız kadınlarını tanıtır. *La Disparition de la langue française*'de ise Arap Nadjia ve Fransız Marise karşılaştırması vardır. Bu iki kadının yaşamsal alanları ve toplumları birbirinden çok farklı olsa da aralarında fark yoktur. Direniş örgütünde bizzat yer alan ve bağımsız Cezayir için canından vazgeçmeyi göze alan Şerife ve ulusal bilincin bizzat mimarı olan Berkane'ın annesi de kadınla erkeğin eşit olduğuna ve Müslüman toplumu içindeki yadsınamaz önemine işaret eder. Batılıların bakışının aksine, Djebar, aslında Müslüman kadınların da çok güçlü ve özel olduğunu, toplumda hatırı sayılacak bir yeri olduğunu savunmak ister. Bunu başarabilmek için yapıtlarında, halkının kadınlarını yine bir kadın gözüyle gözlemler ve sunar. Djebar'ın kesin olan tavrı şudur ki, Müslüman toplumlarda kadının varlığı reddedilmemeli ve bir tehlike olarak görülmemelidir. Toplum içinde erkekler kadar kadınlar da var olabilmeli ve en basit haklardan (dışarı çıkmak, okuma-yazma) mahrum bırakılmamalıdır:

On bir yaşında, ortaöğrenim görmek üzere yatılı okula gittim.
Fırıncının kızı ne oldu? Mutlaka çarşafa girmiştir; günden güne okul yollarından mahrum bırakılmıştır: Bedeni ona ihanet ediyordur. Göğüsleri kabarmaya başlamıştır, bacakları incelmıştır,

kısacası kadın kişiliğinin gün ışığına çıkması onu, mahpus bir bedene dönüştürmüştür! (Djebar,2003:215)

Batı edebiyatında da Müslüman kadının durumu gözler önüne serilir. Doğulu kadınların içinde bulunduğu bu zor koşullar, Batı'lı yazarlara zengin ve dikkat çekici bir malzeme sunmuştur. Suriyeli yazar Mohja Kahf *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın* adlı yapıtında, Müslüman kadın imgesinin dönüşüme uğrayan bir fenomen olduğunu belirtmiştir. Ortaçağdaki metinlerde, Müslüman kadın, on dokuzuncu yüzyıldaki metinlere nazaran çok daha az yer kaplar. Bu çağın edebi metinlerinde Müslüman kadın, kahramana zarar verebilecek ya da ona büyü yapabilecek güce sahip bir kraliçe ya da soylu bir kadın olarak yer alır. Modern çağın başlamasıyla örtü ve haremle ilişkilendirilemeyen tek bir Müslüman kadın temsili, neredeyse düşünülemez. Kadın meselesinin Batılıların İslam anlatısının merkezine yerleşmesi ise Avrupalıların Müslüman ülkelerde sömürgeci güçler olarak yerleşmeleriyle bağlantılıdır. Boyun eğdirilmiş Müslüman kadının varlığı on dokuzuncu yüzyılda İngiliz ve Fransız İmparatorluklarının kuruluşu ile eş zamanlı gerçekleşen bir gelişmedir (Kahf, 2006:5,6,7). Assia Djebar'ın anlattığı döneme ve olaylara bakılarak tarihlerin uyuştığı fark edilir. Yazar da yapıtlarında Batılı eserlerin paralelinde konulara yer verir ve bu yapıtları haklı çıkarır Doğuda kadınların durumu Batı kaynaklarında yansıtıldığı gibidir. Assia Djebar'ı sömürgeciden ayıran nokta ise bu durumu yansıtma sebebidir. O, aşağılamak için değil, değiştirmek için yazar.

Bir Osmanlı siyasetçisi olan Ahmed Rıza ise, Batılıların Müslüman kadının durumunu kullanmasına ve eleştirmesine şu düşünceleriyle karşılık verir. Avrupalılara göre bütün kötülükler Müslümanların dininden gelir. Onlara göre harem

ve çok eşlilik kadını yok sayan ve köleleştirici etkisi olan unsurlardır. Avrupalılar çıkarları olan bir konuda her zaman kendilerini duyarlı gösterirler. Mesela Hindistan’da kadınların kocalarının ölümüyle yakılmasını engelleme ideali, orayı işgal etmek için bahane olarak kullanılır. Tıpkı Türk kadınlarını barbarlıktan sakınmak, Afrikalı zenci kadınları ise kölelikten kurtarmak ve böylece Afrika’nın tüm değerli yollarını kendi lehlerine açmak gibi... Avrupalılara göre Kuran kadınları cezalandırır. Ahmed Rıza ise bu inancı Kuran’dan ayetler sunarak tersine çevirmek ister:

“Erkek ya da kadın kim iyi şeyler yaparsa cennete girer.”

(Rıza,1907:75)

Avrupalıların gözünde Müslüman kadın pazarda alınıp satılabilen bir köle, bir cinsel nesne, her haktan mahrum bir zavallı, aile ya da toplumda ağırlığı olmayan biridir. Oysa Avrupalılar gerçekten Müslüman kadınları ahlaksal ve sosyal açıdan gözlemleme imkânı bulsalar ulaşılabilecek kesin sonuç, kadının Doğu toplumlarını sahip olduğu yüksek ahlak ile iç ve dıştaki tüm bozulmalara karşı koruduğu olurdu.

Diğer yandan ise Batı dünyasının kadına bakışını sunar. Pek çok kilise babası kadını bir pislik, baştan çıkarma aracı ve başarısızlıkların sebebi olarak görür. Papa Innocent III’ün şu sözüyle bu durumu örneklendirir:

“Kadın bir pislik kuyusudur.” (Rıza,1907:78)

Toplumların Müslüman kadınlara ve Batılı kadınlara bakışını bu şekilde karşılaştırdıktan sonra, Ahmed Rıza örtüyü ve haremi de açıklar. Örtü sadece Müslüman toplumlara mal edilemez. Eski Yunan'da da kadınların dışarı örtüyle çıkmalarından bahseder. Kadınlar hareme zincirle bağlı değillerdir. İstedikleri zaman pazara gidebilir, arkadaşlarını ziyaret edebilir, düğünlere ya da doğum günlerine katılabilirler. Sadece sokağa çıktıklarında örtünmeleri gerekir. Kuran onların yüzlerini göstermelerini yasaklamaz (Rıza,1907:73-87).

Assia Djebar'ın içinde yaşadığı toplumda ise kadınların kitaplara ulaşma imkânı dahi yoktur. Kadınların okuma ve yazmasına tehlikeli gözüyle bakılır. Çünkü kadınların kontrol altına alınması gerektiğine inanılmaktadır. Okumak ve gelişmek ise kadının kontrol edilmesini güçleştirecek en önemli etkenlerden birisidir. Kütüphane gibi bir zenginlik ise ancak erkek kardeşlerin hizmetine sunulur. Kız kardeşler böyle bir hazineye ancak gizlice ulaşabilir:

Aynı yaz, kızların en küçüğüyle ben kütüphaneyi açmayı
başarıyoruz – kızların, başka bir yerde olan erkek kardeşlerine ait,
o güne dek kilitli kalmış kütüphane bu (Djebar, 2003:20).

Assia Djebar Cezayirli kadınların Avrupalı erkeğe bakışını da değerlendirir. Öteki erkeğin Cezayir kadınının gözünde hiçbir değeri yoktur. Cezayirli kadınlar onu erkek olarak bile görmemekte, bakışlarını bile kendinden soyutlamaktadırlar. Djebar neden bu tutum içinde olduklarını ayrıntılarıyla açıklamaz, fakat yapıtın geneline bakıldığında Batılı (Fransız) erkeklerin kendi kadınlarına karşı tutumları, kadınlarını

başka erkeklerden sakınmamaları, kıskanmamaları onları Cezayirli Müslüman kadınların gözünde küçük düşürmüş ve erkeklik vasfından soyutlamıştır:

O zaman kaçgöçe gerek kalmazdı. Çünkü gelip geçen adam Fransız'dı, Avrupalıydı, Hıristiyan'dı, baksa bile, gerçekte gözlerinde bakış diye bir şey var mıydı onun? (Djebar, 2003:151)

Assia Djebar akranlarından farklı bir şekilde yaşama imkânı bulmuştur: Fakat yine de içinden kendi toplumunun izlerini tamamıyla silmemiştir. O diğerleri gibi çarşaf giymek zorunda kalmamıştır. Bir Avrupalı gibi giyinmekle beraber, yine de ait olduğu kültürün kadınları gibi fark edilmemeyi tercih eder. Bedeninin fark edilmesi ona acı verir. Fiziksel olarak değil ama zihinsel olarak etrafındaki gözlerden kendini saklama ihtiyacı duyar:

Her ne kadar Batılı bir genç kızın bedeninden farksız da olsa, bedenimin her şeye rağmen görünmez olduğuna inanmıştım; bu yanılsamanın hiçbir itibar görmeme ihtimali bana acı veriyordu (Djebar,2003:152).

Djebar ergenlik dönemini evde geçirmiştir. Fakat bu kısa bir süre için geçerlidir. Aldığı Fransızca eğitim daha o zamanlarda yazar üzerinde değişiklikler yaratır. Yazar Fransızcanın sadece soyut değil somut yönlerde de etkisi olduğunu vurgular. Bedeninin batılılaşmasıyla kastedilen, öğrenilen her yeni şeyin öğrenenin yaşamına nüfuz etmesidir. Bu durum Fransızcanın yaşamın her alanına sızabilme gücüne örnektir. Mesela bir Avrupalı gibi giyinmeyi düşlemek, onlar gibi düşünebilmek,

onların yaşam tarzlarıyla kendi yaşam tarzını kıyaslayabilmek gibi düşünsel durumların, yazarın hayatına tam anlamıyla girmesiyle somutlaşması gibi.

Kuzenlerim gibi içime pek kapanmadan buluğ çağını geçirmiştim; haremde hayal kurarak geçirdiğim ergenlik günlerinde kendi payıma düşen yerdeydim; ne tümüyle dışarıdaydım ne de kendi yüreğimde. Fransızca konuşuyor, Fransızca öğreniyordum ve bu eğitim sırasında bedenim kendince Batılılaşıyordu (Djebbar, 2003:153).

Yazar haremi de farklı bir bakışla eleştirir. Ona göre kadın ve erkeğin biraraya gelmesini engellemek amacıyla kurulan bu mekân kadınları mutsuz eder, erkekleri yalnız kılar. Kadını mutsuz eder çünkü ona biçilen kader kapalı kapılar ardında yaşamaktır. Djebbar haremi bir tutsaklık olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, bu tutsaklıktan erkekler de paylarına düşeni alırlar. Kendi cinsel kimliklerinin anlamsızlaştırıldığı bu ortamda yalnız kalmışlardır. Bu duruma, yazarın erkek kardeşleri de dâhildir. Yazara göre haremın varlığı kadın ve erkeğin varlığını anlamsızlaştırır. Her iki tarafın da cinsel kimliklerini sorgulamasına sebep olur:

İster bir mekân olarak düşünölsün ister bir simge, iki karşıt dünyanın melezeleşmesinin engellemesiyle harem, yani ‘yasak’, demir parmaklık rolünü bu denli hiç oynamamıştı; sanki benim insanlarım önce katledilip sonra köklerinden koparılan insanlarım, sanki erkek kardeşlerim yani gardiyanlarım kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı: Bu tuhaf terkedilmişlik

duygusu, yansıttıkları cinsel imgelerinin bile yoldan çıkmasına yol açmıştı (Djebar, 2003:155).

Bir kadın olarak Assia Djebar, genç kızlık zamanında Fransız okulu sayesinde daha çok dışarı çıkma imkânı bulur. İçinde bulunduğu şartlarda hareket etme alanı evle meyve bahçesi arasında sınırlı kalması gereken Cezayirli yazar, Fransız okulunun kendisine sunduğu haklarla bu durumu bertaraf eder. Diğer yaşlıları gibi çarşaf giymekten kurtulmuştur. Bu durum yazarın bedeninin batılılaşmasına başka bir örnektir. Fransız Okulu, Assia Djebar'ın en önemli kaçış aracıdır. Çevresinin ona yönelteceği eleştiri ve kınamalara karşı tek savunmasıdır:

Bedenin örtülmesi gereken yaşta, Fransız okulu sayesinde, eskinin aksine daha çok dolaşma imkânı bulabiliyordum (Djebar, 2003:210).

Fakat yazar hayatında her konuda olduğu gibi okul konusunda da ikilemler yaşar. Bir taraftan ailesi ve gelenekleri diğer taraftan ise çok farklı bir dünyaya ait okul arkadaşları arasında bocalayan yazar, spor dersinde şort giymenin onun geleneklerinde ne kadar korkunç bir şey olduğunu arkadaşlarının fark etmesinden endişe duyar. Bu durum Batılı insanların anlayabileceği bir şey değildir. Onların hayatlarında bütün vücutlarını ve hatta yüzlerini örtmek zorunda kalan kuzenleri yoktur ve bu durum yazar için utanç vericidir:

Babamın ziyarete gelmesinden korkuyordum! Şort giymek, başka bir deyişle bacaklarımı göstermek zorunda kaldığımı ona nasıl

itiraf edebilirdim? Bu korkuyu hiçbir arkadaşım ile paylaşamıyordum; onların benimki gibi, bileklerini ve kollarını örten, hatta yüzlerini bile göstermeyen kuzenleri yoktu (Djebar, 2003:210).

Yazarın yapıtlarında sürekli olarak Fransızcanın ve Fransız okulunun yazara kazandırdıkları karşımıza çıkar. Fakat tüm bu kazanımlara ulaşmanın en önemli yolu yazarın babasından geçer. Assia Djebar babasının isteğiyle Fransız okuluna gönderilir ve yine onun sayesinde okuma-yazma imkânı bulur. Girip çıktığı ortamlar diğer yaşlılarından çok daha farklıdır, evin dışındadır. O Cezayirli Müslüman bir Arap kadının tek tip kaderini paylaşmaz. Cezayirli Müslüman bir Arap kadın olarak bir Batılı gibi yaşayabilme özgürlüğü vardır. Tüm bu zenginliklere ulaşmasının ise en önemli yardımcısı babasıdır. ‘Baba’ kızına karşı diğer babaların olduğundan daha ılımlı bir tablo sergilemiş ve onu yok saymamıştır:

On ya da on bir yaşlarında kuzenlerimin yanındayken babamın ‘sevgili’si olma ayrıcalığından yararlanıyordum, çünkü hiç tereddüt etmeden beni eve kapatılmaktan korumuştur (Djebar, 2003:247).

Yazar kendini ve Cezayirli kadınları değerlendirirken çevresindeki Avrupalı kadınların varlığını ayna olarak kullanır. *La Disparition de la langue française*’de Nadjia ve Marise vardır. Marise Fransa’da yaşar, Nadjia ise Cezayir’den sürgün edilmiştir. Biri Fransız diğeri Arap’tır. Dışarıdan gözlemlendiğinde ikisi arasında hiçbir fark yoktur. İkisi de özgürdür, ikisi de bedenini örtmek zorunda değildir, ikisi

de aşkı dilediği gibi yaşar. Sergilenen bu iki karakter, ait oldukları ülke, kültür, din ne olursa olsun eşittirler. Birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Nadjia özgür bir kadındır ve Cezayirli Arap Müslüman bir kadın olarak o, bir Batılı gibi yaşamını sürdürmeyi seçmiştir. Bu seçimi yapacak özgür iradeye sahiptir. *L'Amour, la fantasia*'daki kadınlarla, *La Disparition de la langue Française*'deki Nadjia arasındaki fark, Fransa ve Cezayir arasındaki fark kadardır.

L'Amour, la fantasia'da tanıtılan Avrupalı kadınla *La Disparition de la langue française*'deki Nadjia arasında fark görülmez. O her iki yapıtta da hayatın içinde aktif bir rodedir. Kendi hayatını kendi istediği şekilde idame ettirebilmektedir. Avrupalı kadının 'sevgili'ye hitabet şekli ise onun yaşama özgürlüğünü en güzel şekilde ifade eder. Müslüman kadınla kıyaslandığında, onun yaşamında sınırlamalar, yasaklar yok gibidir. Avrupalı kadın hem evin içinde, hem toplum içinde, aşık olurken ve aşkını yaşarken özgürdür. Bağımsız bir tutum sergileyen bu kadın durumunun farkındadır ve bu onun kaderini ötekilerden daha ileri görmesinin kaynağıdır. Müslüman kadın ise bu durumu ancak bir izleyici olarak gözlemler. Kendi hayatında ise bu tür duygu ve durumları tecrübe etme hakkı yoktur. Aksine, o kadın olmaya başladığı anda evle meyve bahçesi arasında kalacak ve her türlü duygusal ihtiyacı yok sayılacaktır:

'Sevgili Pilou', bu sözcükleri hecelediğim anda, o tablo yeniden canlanıveriyor. Çömelmiş kadın dinleyicilerden oluşan seyirci kitlesinin karşısında kibirli Avrupalı genç kız ve daha o zamandan geleneklere büyük bağlılık gösteren biz küçük kızların coşkusu;

bizler ki, önümüzdeki yıl sıramız gelince evle meyve bahçesinden
ibaret bir mekânda mahsur kalacaktık... (Djebar, 2003:38)

Her ne kadar her iki yapıtta da Batılı kadının yaşama özgürlüğüne duyulan imrenme ve özlem vurgulansa da, Batılı kadının da toplumdaki yeri ve bu yerin önemi sorgulanabilir niteliktedir. Yazar Georges Duby, Ortaçağ Fransa'sında, kadının en önemli görevinin evine bakması ve çocuk doğurması olduğunu vurgulamıştır (Duby, 1991:111). Simone de Beauvoir'ın şu tanımlaması ise Batılı kadını cinsellik temelinde serimler:

Cinselliğin toplumsal yaşama girişinin en belirgin örneği “gece giysisi”dir. Şöleni, yani şatafatı ve hovardalığı dile getirmek üzere, bu giysilerin pahalı ve dayanıksız olmaları gerekir; ne denli rahatsız olurlarsa, o denli iyidir; etekler uzundur, öyle dar ya da geniştirler ki, yürüyemezsiniz; kadın, mücevherler, uçuşan tüller, pullar, çiçekler, tüyler, takma saçlar altında taş bebeğe döner; eti de gözler önündedir; çiçekler nasıl karşılıksız açarsa kadın da öylece omuzlarını, sırtını, göğsünü açar; içkili eğlenceler bir yana erkek, kadını arzuladığını belli edemez: ancak uzaktan bakar, ya da dansa kaldırıp sarılır; ama böylesine tatlı zenginliklerle dolu bir dünyanın efendisi olduğu için keyiflenebilir. Böylece şölen, erkekler arasında potlaç haline gelir: Her erkek, kendi malı olan kadının vücudunu gözler önüne serer. Kadın, gece giysisi içinde, bütün erkeklerin beğenip arzulayacağı, sahibine gurur veren bir dişi olup çıkmaktadır (Beauvoir, 1993:172).

Sonuç olarak, Assia Djebar, yaşanan, var olan tüm olumsuzluklara rağmen, ülkesinin kadınlarına saygı duyar. Değişmesini istediği Şey sadece kadınlara insanca ve özgürce yaşam hakları sunulması ve onların toplumda söz sahibi olmalarıdır. Kadına hak ettiği saygı gösterilmelidir. *L'Amour, la fantasia*'da bağımsızlık mücadelesinde Şerife'nin ve Şerife gibi pek çok kadının gayretleri, ulusal bilincin oluşumunda Berkane'nin annesinin gösterdiği hassasiyet göz ardı edilmemelidir. Söz konusu bağımsızlık olduğunda, bu kadınlar da en az erkekler kadar kararlı ve korkusuz davranmışlardır.

lkesinde olmasını umduğu bu değişimleri, bağımsızlığa kavuşulduktan sonra bulamayan Assia Djebar, dş kırıklıklarını, umutsuzluklarını, öfkesini güçlü bir biçimde ifade eden ilk kadın yazar olmuştur (Ferro, 2002:304).

III.3.KÜLTÜREL AYRILIK

Örf ve âdetler, gelenek ve görenekler, dil, sanat ve teknik içinde yer aldığı ulusun kültürünü oluşturan unsurlardır. Farklı kültürel unsurlara sahip milletlerin bir arada yaşamaya başlamaları, tarafların kültürel örüntülerindeki değişimlere neden olabilmektedir. Ulus, kendine ait dili, kendine özgü örfü, üretim biçimi, sanatı olan ortak kültüre ve geçmişe dayalı toplum olarak tanımlanabilir. Bu kültür, onu diğer toplumlardan ayırır ve böylece uluslar, insanlık camiası içinde ayrı ayrı varlıklar olarak yer alırlar (Özhan, 2006:39).

L'Amour, la fantasia'de ve *La Disparition de la langue française*'de kültürel ayrılık daha çok kadınların içinde buldukları durum ekseninde ele alınmıştır. Djebbar Avrupalı kadın ile kendi halkından olan kadını sürekli kıyaslar. Özellikle *L'Amour, la fantasia*'da bu durum daha yoğundur. Djebbar diğer Cezayirli ailelerle kıyaslandığında çok daha özgür ve ilerici bir aileye sahiptir ve bunun mimarı ise "baba"dır. Diğer kadınların durumu ise özgürlükten uzaktır. Özgürlük bir yana, kadının varlığı dahi hissettirilmemeye çalışılır. Öyle ki, örtülerek, duvarlar arkasına kilitlenerek gerçek hayattan ve toplumdan soyutlanmış bir hale getirilir. Djebbar bu kadınların durumunu betimlerken şu cümleleri kurar:

Evlenme çağına gelmiş kızın bedenini örtün. Onu görünmez hale getirin. Bir kör kadar bile görmeyen bir varlığa dönüştürün onu, dışarıya dair bütün anılarını öldürün. Ya yazı yazabiliyorsa? Kelimelerden yoksun bir bedenin gardiyanı huzur içinde uyuyabilir; bunun için pencereleri yok etmesi, varolan tek giriş

kapısına kilit vurması, göğe yükselen sağır bir duvar örmesi yeterlidir. Oysa yazılı sözcükler oldukları yerde durmaz (Djebar, 2003:11).

Djebar'ın içinde yaşadığı kültürün yasaklarından biri de “aşk”tır. *L'Amour, la fantasia*'da durum sıkça yinelenmiştir. Djebar ülkesinde buluğa ermiş kızların çok erken yaşta, hiç tanımadıkları insanlarla evlendirilmesine karşı çıkar. Bu durumu kabullenmek yazar için pek de olanaklı değildir ve endişesi sadece ülkesindeki genç kızlar için değil aynı zamanda kendisi içindir:

Asla beni tanımadığım biriyle evlendirmelerine, onun da bana bir gecede dokunma hakkını kazanmasına izin vermeyeceğim! Bu yüzden yazıyorum! Birileri gelip bu kayıp delikten beni çıkaracak: Babam ve erkek kardeşim için bir yabancı olsa da, benim tanıdığım biri olacak bu! (Djebar, 2003:23)

Genç kızlığa adım atıldığında kapatılmanın ve tanımadığı biriyle evlendirilmenin yanı sıra bir de yabancı erkeklerle mektup yoluyla bile olsa iletişim kurmanın bir genç kız için sebep olabileceği tehlikelerden de bahseder. Cezayirli Müslüman bir genç kızın yabancı bir erkeğe mektup yazması, onun öldürülmesi için bir sebeptir:

Akşam yemeğinden sonra kızlardan en küçüğüyle birlikte, öğlenden akşama kadar saatler boyunca, okuduğumuz kitaplardan söz etmek yerine, bu gizli mektuplaşmanın nasıl bir cesaret

gerektirdiğini konuşuyorduk. Bizim kentlerde bundan çok daha önemsiz olaylar uğruna, pek çok baba ya da erkek kardeş ‘kadı’ rolüne soyunmuştu; ister kızları olsun isterse kız kardeşleri, küçücük bir not, panjurların ardından fisıldanan bir sözcük, bir dedikodu, nice bakirenin kanını akıtmalarına yetmişti (Djebar, 2003:21).

Djebar kendi toplumundaki kadınların maruz kaldığı bu hayatı betimledikten sonra *öteki kadın*’ı betimler. İki farklı yaşayış tarzı, iki farklı kültürün yansımalarıdır. Fransız kültüründe kadının yaşam hakları ve toplumdaki hareket özgürlüğü, Cezayir’dekinin tam tersi yöndedir. Djebar, hayranlıkla karışık bir merakla, bu kadınların, giyimini, saçlarını, konuşma tarzını, erkeklerle olan ilişkilerini ve özgürlüklerini gözlemler. Arapçayı tıpkı bir Arap gibi konuşabilen Janine’i kendine daha yakın bulur. Janine aileden biri gibidir artık. Fakat ailenin diğer kızlarından bir farkı vardır:

Janine bütün hafta boyunca bu Arap evine gelip giderdi; eğer adı Janine olmasaydı, herkes onun ailenin dördüncü kızı olduğunu sanabilirdi... Ancak olağanüstü bir durum vardı: Janine oğlan çocuğu gibi canı istedikçe girip çıkıyordu odalardan avluya, avludan sokağa! (Djebar, 2003:32)

Djebar’ın yaşayışıyla asıl dikkatini çeken ise Janine’in ablası Marie-Louise’dir. Marie-Louise kibar bir şekilde Arapça konuşmayı reddederek araya mesafe koyar. Onda gördüğü hiçbir şeyi daha önce hayatında ya da çevresinde görmemiştir:

Esmer, zarif hatları olan, ince bir kızdı; boyu kısaydı galiba, çünkü gözümde canlandırdığımda yüksek topuklu ayakkabılar giydiğini hatırlıyorum. Doğal durmayan saç modellerini tercih ederdi; özenli topuzlar yapar, şuraya buraya, özellikle de dalgaların orta yerine ve siyah lülelere çeşit çeşit tokalar takardı. Yüzündeki boyalara bayılıyorduk: Elmacık kemiklerine pembe allık vurur, dudaklarına sürdüğü lal kırmızısı, kıvrımlarını iyice ortaya çıkarırdı (Djebar, 2003:32).

Marie-Louise'in Müslüman toplumlarda kabul görmeyecek bu tavırları ve nişanlısıyla olan yakın ilişkisi, kapılar ardında kilitli kalmış Cezayir kadınının diline düşmüştür. Nişanlısının yanında oturması, ona "sevgili" diye hitap etmesi ve hatta onu öpmesi, Marie-Louise'i yerli kadının gözünde düşürür ve onu alay konusu yapar. Çünkü Marie-Louise, onların asla sahip olamayacağı haklara sahiptir ve bir kadın olarak duygusal yönden çok mutludur:

Belki de jandarmanın karısı onu, kocası iş icabı Güney'e gittiğinde adı sanı bilinmeyen bir Arap reisinden, yüksek yaylalarda yaşayan bir beyden doğurmuştur!... Soylu bir erkek, onun gibi genç ve güçlü kuvvetli bir Fransız'a yanaşmaz da ne yapar? Belki de böyle şeyler onlarda günah sayılmıyordur! (Djebar,2003:35)

Kibirli Avrupalı genç kızın yanında Cezayirli Arap kızlar ancak birer seyirci konumundadırlar ve sıraları gelince kendilerine uygun görülen evle meyve bahçesi arasında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalacaklardır (Djebar, 2003:38).

Arap kültüründe kadınlar eşlerine isimleriyle hitap edemezler. Buna örnek olarak Djebbar'ın annesi çıkar karşımıza. Kadınların eşlerine isimleriyle hitap etmeleri büyük bir ayıp olarak karşılanır. Fakat Djebbar'ın annesi bu büyük tabuyu Fransızca öğrenerek ve eşinin Fransız arkadaşlarının eşleriyle iletişim kurarak aşmıştır. Yavaş yavaş da olsa eşine adıyla hitap etmeye başlamıştır. Bu durum yerli hanımların toplantılarında her ne kadar şaşkınlıkla karşılanırsa da, ayıplansa da, Djebbar'ın annesi bunu gururla taşımıştır. Fransızlarla aynı ortamda bulunmakla elde ettiği bu kazanım aynı zamanda bir ayrıcalıktır:

Annem doğduğu kentin bütün kadınları gibi babama hitap ederken 'O' kişi zamirinin Arapçada eşdeğeri olan kelimedenden başkasını kullanmazdı. Bu yüzden de onun kurduğu cümlelerdeki fiiller üçüncü eril tekil şahsa göre çekilir, öznenin adı belirtilmez ve annem böyle konuştuğunda eşini ifade ediyor sanılırdı (Djebbar, 2003:47).

Kadının eşine adıyla hitap etmesi Cezayirli kadınlar arasında ne kadar şaşkınlık yaratıyorsa, kocanın karısına mektup yazması da bir o kadar "buhran" yaratır. Arap halkında eve yollanan mektupların üzerinde "ev" yazar. Kadının adının yazılması ayıp sayılır. Bu duruma bir örnek de Berkane'ın annesidir. Berkane'ın Cezayir bayrağın resmetmesinden sonra yoğun bir baskıyla karşılaşan Berkane, Bayrağın renklerini annesinden öğrendiğini asla söylemez çünkü Arap geleneğinde özellikle Hıristiyanların yanında "anne" adı zikredilmez (Djebbar, 2003:50).

Bir devrimin yaşandığı açıktı: Babam kendi el yazısıyla, bir kentten öbürüne yolculuk edecek, pek çok erkeğin ve nihayet köyümüzün postacısının gözlerinin önünden geçecek bir kartın üzerine karısının adını, üstelik Batılılar gibi yazmaya cüret etmişti: “Bayan bilmem kim”; oysa bütün yerliler, ister yoksul olsunlar, ister zengin, karılarından ve çocuklarından söz ederken şu muğlak ifadeyi kullanırlardı: ‘Ev’ (Djebar, 2003:49)

Djebar Fransız okuluna gitmesi sebebiyle çarşaf giymek zorunda kalmamıştır. Diğer kadınlar arasında bu durum söz konusu olduğunda annesinin verdiği cevap “okuyor” olur. Bu kelime ile Djebar Kuran’ı kendi gözünde yüceltir. Tüm baskı ve kapatılmaların dayandırıldığı “din” olgusuna, Djebar farklı yönden bakar. Ona göre din yasaklayıcı, toplumdaki soyutlayıcı değildir. Özellikle erkeklerin dinin ardına sığınarak toplumda kadınlar üzerinde kurduğu bu baskıyı kırmaya çalışır. Dinin yanlış yorumlanmasını eleştirir:

‘Okuyor’, Arapçada ‘öğrenim görüyor’ demek. Şimdi düşünüyorum da, şu ‘okumak’ fiilinin baş melek Cebrail tarafından, mağarada, Kuran’ın indirilişi sırasında emir olarak ortaya atılması bir tesadüf değilmiş... ‘Okuyor’ sanki imansızlarınki de dâhil olmak üzere okunacak bütün yazıları kapsıyormuş ve her zaman vahyin kaynaklarından biriymiş: İçinde bulunduğum durumda bedenim hareketliliğini, yani gelecekteki özgürlüğümü yaratacak olan kaynak da oydu (Djebar, 2003:211).

L'Amour, la fantasia'da iki toplumun kadınlarının birbirine zıt yaşam tarzlarını göz önüne seren Djebbar, bağımsız Cezayir dönemini anlatan *La Disparition de la langue française*'de Cezayirli Nadjia ve Fransız Marise'i karşılaştırır. *L'Amour, la fantasia*'daki aksine, burada her iki kadın yaşayış biçimi açısından birbirine zıt değil, uyumludur. Nadjia diğer hemcinsleri gibi çarşafli, eğitimsiz ya da kilitli kapılar ardında değildir. Nadjia'yı Avrupalı kadına en çok benzetense Berkane'la yaşadığı aşktır. Nadjia ve Berkane birlikte olmak için evlenme gereği duymazlar. Her ikisi de Fransız okullarında okumuş ve yabancı ülkelerde yaşamışlardır. Berkane Fransız Marise'i çok sevmiş olmasına rağmen Marise tarafından terkedilmiştir. Nadjia'da Marise'i bulur, Fakat Berkane'ı Nadjia'ya asıl bağlayan geçmişte yaşanan benzer acılar ve bu acıları birbirlerine anlatırken kullandıkları dildir (Arapça). Berkane Nadjia ile kendi özüne dönüş yapar ve kendi kültürünü seçmiş olur (Djebbar, 2003:133).

Cezayir'deki kültürel yaşama kadınların penceresinden bakan Djebbar, *La Disparition de la langue française*'de Fransızlar tarafından tahrip edilen yapılardan bahseder. Fransız sömürge yönetimi Cezayir'deki en güzel sarayları, şehrin dört bir yanındaki nadide Osmanlı camilerini yok etmiştir. Cezayir halkının kültürel değerlerini yansıtan bu yapılar Fransızların gelişleriyle tahrip edilir. Bu sadece yapılara yönelik bir saldırı değil, aynı zamanda Cezayir halkının sahip olduğu tüm değerlere saldırıdır (Djebbar, 2003:79).

Yazar bir yandan anlatırken bir yandan da anlamaya çalışır. Berkane'ın arkadaşı Amar'ın diliyle XIX. yüzyılda tahrip etmenin her yerde kural olduğunu,

bugünün mantığıyla dünü yargılamamak gerektiğini söyler ve dikkati önemsenmesi gereken başka bir yöne çeker: Hayatı kolaylaştıracağı, modernleştireceği bahanesiyle dillerine yerleştirilen Fransızca. Amar'ın tepkisi tahrip edilen kültürel mirastan çok unutturulmaya çalışılan anadil lehinedir (Djebar,2003:79,80). Djebar eserlerinde Fransız diline karşı tek taraflı bir tutum sergilemez. Yazar Fransızca'yı ve bu dilin ona kazandırdıklarını inkâr etmez fakat kendi anadilini de savunur. Oluşturduğu kimlikte iki dilin de yeri vardır. İkisine de sahiptir. Fanon da sömürge durumunun, ulusal kültür için engel teşkil ettiğini, sömürge egemenliği altında ne ulusal bir kültür ne de ulusal bir kültürel yaşamın mümkün olabileceğini belirtir (Fanon,1984:204).

Sömürgecinin siyasal egemenliğine kültürel egemenlik eşlik eder. Sömürge halkının kültürünün başına gelebilecek tek şey eriyip gitmektir. “Sömürgecinin ortaya çıkması yerli toplumun ölümünü, kültürün uyuşukluğunu, bireylerin taşlaşmasını birleştiren bir süreci ifade eder (...) Sömürge egemenliği yalınlaştırıcı olduğu için, boyun eğen halkın kültürel varlığının kısa sürede parçalanmasına yol açmıştır (Schnapper, 2005:244).

Cezayir şehirlerinde yaşayan halk Fransa ile çatışma halinde olmaktansa, onlara uymayı tercih etmiştir. Fakat bu durum şehirlilerle köylüleri karşı karşıya getirmiştir. Çatışma ortamı Cezayir halkının kendi içinde de gerçekleşmiştir:

Köylü insan, şehirli insana karşı güvensizlik içindedir. Avrupalılar gibi giyinen, Arapların dillerini konuşan, Avrupalılarla birlikte çalışan; bazen onunla aynı semtte oturan insan, köylü insan tarafından ulusal niteliği oluşturan her şeyini kaybetmiş bir dönem

olarak görülmüştür, işgalcilerle iyi ilişkiler içinde olan ve “satılmışlar” , “hainler” olarak görülürler. Bu nedendir ki köylü insanın şehirli insanları “ahlâksızlar” olarak gördüklerine tanık oluyoruz (Fanon, 1984:107).

Djebar *L'Amour, la fantasia*'da ve *La Disparition de la langue française*'de kültürel ayrılıklar, farklılıklar hem bir kadının hem de bir erkeğin penceresinden aktarılmıştır. Romanların genelinde Djebar'ın kendi toplumunu, kadınlara biçilen değerler, onlara tanınmayan yaşama hakları, kadının hayatın her alanında tehlike olarak görülmesi ve esaret altına alınması konularında eleştirdiği hissedilir. Avrupa kültürüyle çatışmaktansa, Djebar, kadına tanıdığı haklardan dolayı ona yönelme eğilimi gösterir. Her iki toplumdan karşılaştırmalı olarak verdiği örnekler, Avrupalıyı eleştirmekle beraber, ondan ders alınacak yönler olduğuna dairdir.

SONUÇ

“ Assia Djébar’ın “*L’Amour, la fantasia*” ve “*La Disparition de la langue française*” Başlıklı Romanlarında Sömürgecilik Ekseninde Dil ve Kimlik” başlıklı çalışmada amaçlanan, yazarın yaşadığı ülkenin işgal, sömürgecilik ve sömürge sonrası döneminde sosyal, siyasal ve kültürel koşulların sunduğu etkiler ile sömürgecilikle birlikte ortaya çıkan adaletsizlik ve eşitsizlik üzerine kurulu yönetim, kültürel ayrılıklar, dil çıkmazı, kimlik bunalımı ve Cezayir toplumunda kadının konumu sorunlarına yaklaşımını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, Fransız sömürgeciliği, dil ve kimlik sorunlarının özellikleri, nedenleri ve sonuçları incelenmiştir.

Sömürgecilik, dil, kimlik çalışmalarına birincil derecede kaynak sunan belgeler, yazarın Fransızca olarak yazdığı *L’Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* başlıklı yapıtlarıdır. Özellikle yazarın yaşamının belli dönemlerini geçirdiği Cezayir’in siyasal, toplumsal, kültürel ve bireysel yaşam biçimlerinin incelenmesi konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Bu romanlarda Cezayir’de yaşayan yerli halkın toplumsal konumlarıyla birlikte, bu konumu belirleyen etkenler ve süreçler ayrıntılarıyla işlenir. Değişik din ve inançlar, gelenekler ve kültürel yapılar aynı uzamda bulunmak zorunda kalmıştır. Bu durumda sömürgecinin yerli halka nüfuz ederek onu asimile etmesi beklenir, fakat yerli halk buna direnç gösterir. Sömürgecilik, dil ve kimlik başlıklarını sırasıyla sömürgecilik nedir, sömürgeciliğin sonuçları, ötekileştirme, Assia Djébar’ın Fransız diline bakışı, sömürgecinin dili ile ulusal dil arasındaki çatışma, sömürge ülkelerinde kimlik,

kimlik ve kadın, kültürel ayrılık başlıkları altında ele aldık. Çalışmamızda kullanılan Assia Djébar'ın romanları dışında ki diğer kaynaklar, ele aldığımız kavramları inceleyen ve bunları tanımlayan genel anlamda onaylanmış toplumbilimsel ve siyasetbilimsel yapıtlar olmaları açısından önemlidirler. Djébar'ın romanlarının genelinde sömürgeciliğin sebep olduğu felaketler ve sömürülen insanın maruz kaldığı haksızlıklar açıkça ortaya konmaktadır. Bunu yanı sıra Batı'nın 19.yüzyılda yürüttüğü siyaset ve Doğulu insanın ona bakışı değişik açılardan ele alınmıştır. İşlediğimiz romanlarda Fransız sömürge yönetiminin izlediği siyasetin Cezayir toplumunu yoğun bir biçimde etkilediği görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlar doğrultusunda bizzat kendisi de çok kültürlü bir yaşama sahip olan yazarın tutumu, romanlarda açıkça belirir. Yazar, sömürgecilik, sömürgeciliğin sonuçları ve ötekileştirme konuları çerçevesinde, Cezayir toplumuna yaşatılan tüm zulüm, işkence ve adaletsizlikleri işleyerek eleştirilerini Fransa'ya yöneltir. Bağımsızlık mücadelesine katılmış birçok kadından söz eder, Fransız generallerin, belge niteliğindeki mektuplarından alıntılar yapar, bu sayede, Fransa'nın haksızlığını belgelemek ister.

Çalışmamızın “dil” başlığı altında ise Assia Djébar'ın Fransız diline bakışı, sömürgecinin dili ile ulusal dil arasındaki çatışmalar ve Frankofoni kavramı konuları irdelenmiştir. Fransa'nın yürüttüğü siyaset açısından Cezayir'in resmi dilinin Arapçadan Fransızcaya çevrilmesi, halk üzerindeki en büyük kimliksel ve kültürel baskıyı oluşturur. Yazar her iki romanı Fransızca yazmıştır. Bununla amaçlanan ise daha çok kişiye sesini duyurabilmek, sınırların ötesine geçebilmektir. Fransızcanın dünyaya açılan bir kapı, bir hazine olduğunu ve özgürlüğü en çok bu dille elde

ettiğini inkâr etmeyen Djébar, bu dille özyaşamöyküsü yazmanın incitici olduğunu da özellikle vurgular. Fransızca anılarının dili olduğu kadar acılarının da dilidir. Toplumun kendi anadilinden uzaklaştırılıp Fransızcaya yönlendirilmesinin sebebi ise kültüründen uzaklaşacak bir toplumun sömürge yönetiminin varlığını korumasına yardım edecek olmasıdır.

Çalışmamızın “kimlik” başlıklı son bölümünde ise yazarın kimlik arayışı, kimlik ve kadın, kültürel ayrılık konularını işleyiş biçimi ve bu konulara yaklaşımı yorumlanmıştır. *L'Amour, la fantasia* ve *La Disparition de la langue française* adlı romanlarda Doğu-Batı kültürünün aynı ortamda bulunması ve sömürge yönetiminin baskıcı tutumu Cezayir halkı üzerinde kimliksel karmaşaya ve kültürel ayrılıkların sorgulanmasına sebep olmuştur. Fransa ve Cezayir toplumu arasında eşitsizlik, adaletsizlik ve haksızlık ekseninde gelişen ilişkiler, karşılıklı uyuşmazlığa, çatışmalara dönüşmüştür. Bu aynı zamanda Batı ve Doğu uygarlıkları arasındaki çatışmadır. Batı uygarlığının yüzyıllar boyu Doğu dünyası üzerinde baskı ve dayatmalarla siyasal ve kültürel egemenlik kurmaya çalışması, Doğu ve Batı arasındaki çatışmaların sebebidir. Djébar sömürgeciliğin, baskı ve şiddetin temsilcisi Batı uygarlığına ılımlı bir bakış açısıyla da yaklaşır. Kimlik bölümünde, yazar, Batı kültüründen çok kendi kültürünü eleştirir. Özellikle Müslüman kadınların toplumdaki konumları ve hakları irdelenir. Bunu yaparken Batılı kadınla Doğulu kadın arasında sıkça karşılaştırma yapılır. Batılı kadın, yazar tarafından ayna olarak kullanılır. Djébar bunu yaparken kendi toplumunun kadınlarını aşağılamayı değil onlara hak ettiği insanca yaşamın verilmesini amaçlamıştır. Ona göre Doğulu kadının Batılı kadından nitelik bakımından hiçbir eksiği yoktur.

Sonuç olarak, Assia Djebar'ın yapıtlarında, sömürgeciliğin Cezayir toplumu üzerindeki tüm etkilerini ve Cezayir toplumunun da bu etkilere gösterdiği tepkileri ortaya koyduğu görülmüştür. Hem Arap hem Fransız kültürüne sahip olan yazar, kendi toplumunun da eleştirilecek ve iyileştirilecek yönleri olduğunu saptamış ve Avrupa toplumlarından örnek alınabilecek şeyler olduğunu kendi varlığıyla ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

1. İNCELENEN ROMANLAR

DJEBAR, Assia. *L'Amour, la fantasia*, Paris: J.-C. Lattès/Enal, 1985.

DJEBAR, Assia. *La Disparition de la langue française*, Paris: Albin Michel, 2003.

DJEBAR, Assia. *Aşk ve Fantazya*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Can Yayınları, 2003.

2. KİTAPLAR VE MAKALELER

AKARSU, Bedia. *Wilhelm Von Humboldt'da Dil- kültür Bağlantısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

AKSAN, Doğan. *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

ALPER, Ayşe. *Francophonie et Littératures Francophones*, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, 2001, <http://www.gefad.gazi.edu.tr>, 20 Ağustos 2010

ATAÖV, Türkkaya. *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, No:383, 1975.

AİT ATTİ, Kamal. Özel görüşme, Önal, Gençosman. *Cezayir'in Bağımsızlık Sürecinde Fransa'nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, <http://tez2.yok.gov.tr/>.

- BERK**, Özlem. *Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel'in Çevirileri*, 14 Ağustos 2010,
http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/19.pdf
- CESAIRE**, Aimé. *Sömürgecilik Üzerine Söylev*, İstanbul: Doğu kütüphanesi, 2005.
- ÇETİN**, Gülser. *Göçmen Fransız Yazarlarının Kimlik arayışları: Tzvetan Todorov ve Amin Maalouf*, Ankara: Kül sanat yayıncılık, 2008.
- DE BEAUVOIR**, Simone. *Kadın II*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınevi, 1993.
- DUBY**, Georges. *Erkek Ortaçağ (Aşka Dair ve Diğer Denemeler)*, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 1991.
- FANON**, Frantz. *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Bayram Doktor, İstanbul: Burhan Yayınları, 1984.
- FANON**, Frantz. *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, çev. Kamil Çileçöp, İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- FERRO**, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- GRUBER**, Mireille Calle. *Assia Djebar*, Paris: adpf, 2006.
- HUNTINGTON**, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2005.
- IHEJIRIKA**, Chieke E. *Successes and Failures of Democratization in Africa: The Cases of Zambia, Malawi, Algeria and Nigeria*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ABD, 2000.
- JACKSON**, Henry F. *The FLN in Algeria, Party Development in a Revolutionary Society*, Westport (Connecticut): Greenwood Pres.1977.

- KAHF**, Mohja. *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*, çev. Yeşim Sezdirmez, İstanbul: Küre yayınları, 2006.
- KEMAL**, İsmail. *Runda Soykırımı*, 16 Ağustos 2010, <http://www.londragazete.com/yazar.asp?yaziID=1705->
- KURAN**, Ercüment. “*Genel Olarak Sömürgecilik Hareketleri ve Antiler Denizi, Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki Fransız Sömürgeleri*”, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu’da Fransız Ermeni İşbirliği*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003.
- LOOMBA**, Ania. *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*, İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2000.
- LURAGHI**, Raimondo. *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, İstanbul: E Yayınları, 2000.
- MASKAN**, Ali. *Cezayir’in Bağımsızlık Kazanması ve Siyasal Sistemini Oluşturma Arayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- MAZRUI**, Ali. *Afrikalılar*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- MEMMİ**, Albert. *Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan*, çev. Salih Ak, Ankara: Öteki, 1996.
- NJIKE**, Jackson Noutchié. *Civilisation Progressive de la Francophonie*, CLE International, 2003.
- ÖNAL**, Gençosman. *Cezayir’in Bağımsızlık Sürecinde Fransa’nın Yürüttüğü Siyaset ve Uygulamalar*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, <http://tez2.yok.gov.tr/>.
- ÖZBİR**, Kamuran. *Fransa’nın Gerçek Yüzü*, İstanbul: Son Havadis Yayınları, 1984.

- ÖZHAN, İmran.** *Farklaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- RIZA, Ahmed.** *La Crise de L'Orient (ses causes et ses remèdes)*, Paris: Comité Ottoman d'Union et de Progrès, 1907.
- SCHNAPPER, Dominique.** *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- SCHREIER, Joshua.** *"Napoléon's Long Shadow: Morality, Civilization, and Jews in France and Algeria, 1808–1870"*, French Historical Studies; Durham (NC): Duke University Press, 2007.
- SELİM, Hasan.** *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1984.

3. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article945> 20 Ağustos 2010

<http://www.francophonie.org/> 20 Ağustos 2010

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Pied-noir> 14 Ağustos 2010

ÖZET

Assia Djebar'ın Cezayir'de geçen *L'Amour, la fantasia* (1985) ve *La Disparition de la langue française* (2003) adlı romanlarının ağırlıklı olarak Fransız sömürgeciliğini ele aldıkları bilinmektedir. Özellikle, yazarın, *L'Amour, la fantasia* başlıklı romanında bu ekseninde yer verdiği yorumlar dikkat çeker. Yazar, söz konusu yapıtta kendi yaşamından yola çıkarak bir yandan Cezayir toplumunun yaşadığı fiziksel ve manevi çatışmaları gözlemler, diğer yandan da toplumuyla arasına mesafe koyarak aynı bir Fransız gözüyle gözlemlediği geleneksel yaşamı serimler. Romanın uzamsal sınırı olan Cezayir'de Cezayirlilerin Fransa'ya karşı eleştirel tutumlarını hem kendi ağzından hem de Cezayirlilerin ağzından okuyucuya aktarır. Ayrıca kimlik, kültürel farklılıklar, öteki sorunlarını da irdeler.

La Disparition de la langue française'de ise, bağımsız Cezayir'in bugün içinde bulunduğu zor koşullar ortaya konur. *L'Amour, la fantasia*'da olduğu gibi geçmişe dönüş tekniğinin kullanıldığı romanda, modernlik, laik Cezayir ve özgürlük kavramları ele alınır. Romanın başkışisi Berkane devrim döneminde ulusal kimliğini evde annesi aracılığıyla şekillendirir ve bu sayede Cezayir kurtuluş savaşında kadının etkisi bir kez daha vurgulanır.

Dil tartışmalarında ise, yazar gerçekçi bir tutum sergiler. Fransızca, yazarın dünyasında her zaman ilerletici ve özgürleştirici bir rol oynar. Fakat anadili Arapçanın konumuna asla ulaşamaz. Fransızca duyguları temsil etmekte yetersiz kalır. Söz konusu durum her iki yapıtta da dile getirilir.

RÉSUMÉ

Les romans d'Assia Djébar *L'Amour, la fantasia* (1985) et *La Disparition de la langue française* (2003) traitent de manière intensive le post-colonialisme français. *L'Amour, la fantasia* attirent une attention particulière. D'un côté, l'auteur y contemple les conflits spirituels et physiques dans le cadre de sa vie privée de l'autre côté elle y ajoute son identité française pour commenter la vie culturelle. Elle transmet le regard et les commentaires des Algériens sur la présence française en Algérie qui est la frontière spatiale du roman de son point de vue et de celui des Algériens. Elle analyse les questions d'identité, de diversité culturelle et l'autre.

Dans *La Disparition de la langue française* elle traite l'Algérie coloniale et l'Algérie indépendante. Dans le roman, il y a un retour au passé comme dans *L'Amour, la fantasia*, pour souligner les notions comme la modernité, la laïcité et la liberté. Ainsi, L'auteur nous montre qu'il ya des aspects à critiquer en Algérie. Berkane forme sa conscience nationale chez lui grâce à sa mère. Ce qui permet à Djébar de l'accent sur l'impact des femmes sur l'indépendance de l'Algérie.

L'auteur expose d'une manière réaliste les discussions autour du sujet de la langue. Le français a toujours un sens qui fait développer et libérer. Mais il n'atteint jamais le statut de la langue maternelle. Le français est incapable d'expliquer les sentiments.